

ГРИГОРІЙ СЖОВОРОДА

БАЙКИ ХАРКІВСЬКІ * АФОРИЗМИ

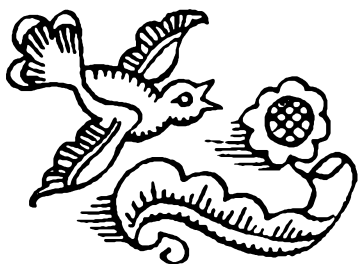

БАЙКИ ХАРКІВСЬКІ • АФОРИЗМИ

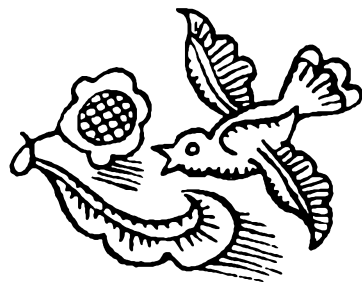
*Ця
книжка
видається до
250-річчя
від дня народження
видатного представника
демократичної культури
українського народу
Г. С. Сковороди.
Джерелом
його
байкарської творчості
було тогочасне життя
з усіма його вадами.
Афоризми —
кращі вислови,
думки і спостереження —
дібрані
з різних творів поета
і філософа.*

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА
1722 ~ 1972

ПОЕТИЧНЕ ВТІЛЕННЯ МУДРОСТІ НАРОДНОЇ

Григорій Савич Сковорода, визначний філософ, письменник-просвітитель XVIII ст., посідає почесне місце в історії прогресивної української і світової культури.

Грунтом, на якому народився і визрів талант мислителя і митця, загартувався дух непримиреного борця проти соціальної несправедливості і сформувалися погляди демократа, гуманіста, антиклерикала, було суспільне життя України XVIII століття з усією його історично обумовленою складністю і класовою суперечливістю, з остаточним закріпаченням селянства і героїчною боротьбою на-

родних мас проти соціального і національного гноблення.

Збратані на довгих, нелегких шляхах історії український і російський народи і в цей час вели боротьбу пліч-о-пліч. У відповідь на посилення феодально-кріпосницького гніту спалахували пожежі народних повстань, які на Україні вилилися в гайдамацький рух, що досяг найбільшої сили 1768 року в так званій Коліївщині, а в Росії — у повстання під проводом О. Пугачова у 1773—1775 роках.

Свій голос на захист уярмленого народу підняли і найбільш передові на той час діячі російської і української культур — представники братніх народів: С. Десницький, М. Новіков, Д. Фонвізін, О. Радіщев, Я. Козельський, Г. Сковорода.

Велич і безсмертя Сковороди полягає в тому, що в глуху пору найжорстокіших утисків народу феодально-самодержавним ладом та релігійним мракобіссям він став на захист трудового народу, проголосивши: «А мій жребій — з голяками». Сковорода вірив у неминучість краху ненависного соціального ладу («О світе! Світ безпорадний! Надія твоя в царях! ...Вихор розвіє цей прах!») і мріяв про нове, справедливе суспільство, хоча шляху до нього не міг уявити.

Народився Григорій Савич Сковорода 3 грудня (22 листопада за ст. ст.) 1722 року в селі Чорнухах Лубенського полку (зараз Чорнухинський район) на

Полтавщині в сім'ї селянина-козака. Ріс майбутній філософ і поет серед людей праці, від них навчився шанувати труд і трудівника, виховувався на народних переказах, думках, піснях, милувався чудовою природою рідного краю. З дитинства виявив нахил до музики і пісні.

Після здобуття початкової освіти в рідному селі Григорій Сковорода у 1738 році стає студентом Києво-Могилянської академії, де навчається до 1750 року з перервою на два роки (1742—1744), коли він був співаком придворного хору.

Києво-Могилянська академія була єдиним вищим учбовим закладом на Україні того часу. В ній ще жили традиції відомого просвітителя XVIII ст. Феофана Прокоповича. Сюди приїздили здобувати знання і з інших країн світу. Та духовна кар'єра не приваблювала Г. С. Сковороду.

Не завершивши останнього, богословського, курсу, він у 1750 році, скориставшись з нагоди, їде за кордон (Угорщина, Австрія, Польща, Словаччина), де не лише знайомиться з життям та побутом інших народів, а й збагачує свої знання — слухає лекції в одному з найстаріших університетів Європи в м. Галле.

Повернувшись 1753 року на батьківщину, молодий учений починає педагогічну діяльність у школі. Його запрошують викладати піїтику до Переяславського колегіуму. Але незалежність і новаторство

молодого викладача (він складає власний курс поезики) викликає невдоволення єпископа. Та на вимогу повернутися до старих норм викладання Сковорода відповів влучним латинським висловом: «Одна справа єпископський жезл, а інша — сопілка пастуха». Як говорить біограф поета М. Ковалінський, цей конфлікт з переяславським єпископом для Сковороди був «першою спробою твердості його духу». Таким непохитним і безкомпромісним у своїх поглядах залишився він на все життя.

Втративши місце викладача в Переяславському колегіумі, педагог і поет — саме на цей час припадає початок його літературної творчості — прагне продовжувати педагогічну діяльність. Невдовзі він стає домашнім учителем у поміщика С. Тамари, навчаючи та виховуючи його сина Василя. В особі свого учня Сковорода придбав вірного друга на все життя. Та важко було миритися з пихатістю, а часом і зневагою з боку панства, бачити жорстоке та свавільне ставлення поміщиків до кріпаків.

Прожиті на Переяславщині роки (1754—1759) були важливим періодом діяльності Сковороди. У цей час інтенсивно формується його демократичний світогляд, чому особливо сприяло постійне спілкування з трудовим народом, спільні прагнення, одні помисли. Мрії народу про волю й боротьба за неї, висока моральність трудящих утверджували філософа й письменника в його переконаннях, живили ідейну спрямованість творчості. Саме в

Ковраї Сковорода пише сповнених великої викривальної сили твір «Сон», де в алегоричній формі малює жахливу картину тогочасної дійсності, викриваючи царські палаци, хорони вельмож і храми як осередки соціального зла, розбещеності, людських пороків. За цим твором тогочасне суспільство — жорстоке людожерство.

Мислитель-гуманіст, Сковорода був ним і в художній творчості. Вірші, над якими в цей період починає працювати поет, сповнені тривоги і душевних мук, глибоких філософських роздумів про світ і життя людини, про красу природи та контрасти суспільства.

Із віршів, написаних протягом 1753—1785 років, укладено збірку «Сад божественних пісень». До віршів автор бере епіграфи з біблії, але своїм змістом та ідейною спрямованістю вони далекі від неї.

У своїх віршах поет-мислитель виступає і як глибокий лірик.

Його лірика сповнена філософських роздумів про людське щастя, про єдність людини і природи, в ній уславлюється природжена праця, розум, чиста совість. Коли поет пише про природу, її красу і гармонію, слова його проймаються світлою радістю.

В одному з найкращих своїх віршів, у 10-й пісні «Саду божественних пісень», поет викриває вади тогочасного суспільного життя, в якому панує дисгармонія. Він славить свободу («De libertate»),

підносячи її над усе. Отже, творчості Г. С. Сковороди-поета притаманне органічне злиття мотивів громадських і особистих.

Після Переяслава у творчому житті Г. С. Сковороди починається найбільш плідний період, тісно пов'язаний з Харковом та Слобідською Україною. У 1759 році його запрошують до Харківського колегіуму на посаду викладача поетики. У природженого вчителя знову з'являється аудиторія, якій він може передати свої знання, з якою може поділитися думками, що хвилюють його. Здається, все гаразд. Та йому запропонували, маюючи принадли картини духовної кар'єри, прийняти чернецтво, а філософ у своїх принципах був непорушний. Відповідь була пряма і дошкульна — він не хоче собою збільшувати число фарисеїв: «Їжте жирно, пийте солодко, одягайтесь м'яко і чернецтуйте».

У 1762—1763 роках Г. С. Сковорода знову в Харківському колегіумі, а в 1764 році через переслідування та інтриги (за ним стежать, не дають зустрічатися з учнями — прихильниками його поглядів) змушений покинути колегіум. Він подорожує до Києва. Слава про його вченість шириться по всій Україні. У Києво-Печерській лаврі колишні товариші по навчанню умовляють Григорія Сковороду «пристати до берега», постригтися в ченці, стати «стовпом церкви і окрасою обителі», на що той з властивою йому іронією відповідає: «Я стовпотворіння

собою умножати не хочу, досить і вас, стовпів неотесаних, у храмі божому».

У 1768 році, коли при Харківському колегіумі починають функціонувати додаткові класи для дітей дворян, генерал-губернатор Щербинін, без згоди єпископа Крайського, який переслідував Сковороду, запрошує його до читання курсу добронравія. Курс передбачав тлумачення катехізису (викладу християнського віровчення в запитаннях і відповідях), але насправді філософ у ньому подає своє розуміння таких категорій, як світ, природа, вічність, бог. Він вважає, що весь світ складається з двох натур: одна — видима, друга — невидима; видима натура називається твар, а невидима — бог. Саме через те, говорить філософ, «у стародавніх бог називався розум всевітній, йому ж у них були різні імена, наприклад: натура, буття речей, вічність, час, доля, необхідність, фортуна та ін. А у християн найвідоміші йому імена такі: дух, господь, цар, розум, отець, істина. Останні два імені здаються властивішими за інші... Що ж до видимої природи, то їй також одно ім'я, наприклад: речовина, або матерія, земля, тіло, тінь та інше». Таке трактування бога, з яким зустрічаємося в багатьох філософських і художніх творах Г. С. Сковороди, ніяк не відповідало тому тлумаченню, яке давала офіційна церковна література.

Реакційне духовенство, звичайно, не могло примиритися з тим, щоб такий «єретик» навчав молодь.

Г. С. Сковорода остаточно залишає Харківський колегіум. З 1769 року він уже більше не займає жодної офіційної посади. Мандруючи по селах і містах України, переважно Харківщини, буваючи в Приазов'ї і на Воронежчині, Орловщині, Курщині, Сковорода стає істинно народним учителем, слухачі якого — селяни в полі чи на ярмарку, його друзі з народу, однодумці. Чи в бесіді з мудрим пасічником, чи в роздумах насамоті Г. С. Сковорода шукає відповіді на віковічні питання про життя і смерть, про щастя людини, рух матерії, яку він вважав вічною і безкінечною в просторі і часі, на питання, поставлені сучасністю: яка роль людини в суспільному бутті, якою має бути прийдешність, хто годувальник, а хто споживач чужої праці? Прихильники його думок і поглядів радо приймали його в себе, у них він знаходив хліб і сіль та теплий куток. Як і раніш, власності не мав він ніякої, все його майно складалося з одєжини, торби з книжками та сопілки. В цей останній період життя написані основні філософські твори мислителя.

Одним із наскрізних питань його філософських поглядів було самопізнання. Через пізнання себе, вважав Сковорода, можна пізнати й всевіт.

Свої філософські погляди Сковорода обстоює і в байках. Створивши та уклавши першу на Україні збірку оригінальних байок, він проторував шлях цьому жанрові в українській літературі, заклав

основу, на якій зводилася будова класичної української байки.

Першу байку Г. С. Сковорода написав віршем 1760 року в Харкові. Причиною написання байки, як твердить сам автор, було те, «що багато хто з учнів, нітрохи для цього не народжені, навчалися». Сказана езопівською мовою гірка правда мала свою дію — єпископ Іосаф Миткевич більш як 40 «недорослів» звільнив від непосильного для них труда. Вже перша спроба показала, який великий вплив мав цей жанр на читачів.

Писати байки Г. С. Сковороду спонукало саме життя з безліччю явищ і фактів, вартих осміяння, осуду, та бажання виправити вади, навчити, передати свій життєвий досвід, поділитися наслідками багаторічних роздумів. Зразком цього жанру була для нього класична грецька та римська байка і передусім творчість Езопа, а також російських поетів XVIII ст.—Тредіаковського, Кантемира, Хераскова. Виразно позначився на байках Сковороди вплив усної народної творчості, зокрема влучних прислів'їв та приказок з їх мудрістю і дотепністю, висловленою в лаконічній, афористичній формі.

Протягом 1769—1774 років у Харкові та поблизу Харкова (в с. Бабаях) Г. С. Сковорода написав 30 байок. Вони й склали збірочку «Байки Харківські», яку автор подарував своєму другові Опанасу Панкову.

У листі-посвяті Г. С. Сковорода висловлює свої погляди на цей жанр. Він закликає не зневажати байкарства, бо в байці просвічує істина, як «іноді в драпті коштовний криється камінь». Вона повинна навчати. «Батьківське покарання містить у гіркоті своїй солодощі; а мудра іграшка таїть у собі силу».

Байки Г. С. Сковорода пише прозою, віддаючи данину їх родоначальнику Езопові. Кожна байка складається з двох частин: фабули, тобто самої розповіді, і висновку, повчальної частини, яку автор називає «силою».

Читач легко помітить, що перша половина байки ближча до традиційної з короткою «мораллю»-повчанням, друга ж ніби покликана вдовольнити прагнення філософа навчати, переконувати, доводити вірність і важливість своїх переконань. «Сила» в цих байках стає часом удвічі, втричі більшою за саму байку.

Більшість «Байок Харківських» — твори оригінальні, а коли часом Сковорода і використовує якусь фабулу Езопа, то насичує її цілком новим змістом, виводячи свою сентенцію. Так, у байці «Олениця і Кабан» письменник відтворює ситуацію, подібну до тієї, в яку потрапляють Езопові граки, убравшись в пір'я павича. Але якщо Езоп лише застерігає від такого роду вчинків, щоб не потрапляти в смішне становище, то Сковорода викриває не стільки прагнення похизуватися чужою пишною одежою, скільки намагання використати свою «нову

одежу» на те, «щоб... проломлюватися крізь законів громадянських загороди». У цій байці звучить гострий осуд панівних верств з їх пихатістю, нахабством, беззаконням.

Найбільшу групу (близько половини) складають байки, в яких провідною є думка про необхідність жити «за природою», про те, що праця за нахилом, за покликанням, за здібностями приносить насолоду людині і користь суспільству.

Вимагаючи в житті займатися лише тією справою, до якої є природні здібності, Г. С. Сковорода і сам обрав собі місію мандрівного вчителя. Чи не найкраще розкрито цю думку в байці «Бджола і Шершень». Тут йдеться не лише про природженість праці, а й про життєву необхідність трудитися. Труд творчий, труд за природним нахилом — це джерело справжнього щастя. І горе, коли людина не за свою справу береться.

Ідея природженості праці є провідною і в байках «Орел і Черепаха», «Жайворонки»,

Обстоюючи важливу роль природного нахилу, Г. С. Сковорода звертає увагу на велике значення практики, досвіду («Дві Курки»).

У системі поглядів, що їх викладено в «Байках Харківських», значне місце посідає одне з важливих питань філософського вчення Сковороди — міркування про людське щастя. На думку письменника, щастя не треба шукати ні за морем, ні на небі, воно завжди поруч або в самій людині. У байці

«Зозуля і Дрізд» стверджується: «Щасливий той, хто поєднав природжену свою роботу з загальною. Вона в справжнє життя». Проте щастя людини не лише в природженій праці, а й у дружбі, ширій, безкорисливій («Пес і Вовк», «Соловей, Жайворонок і Дрізд»). Прекрасне почуття дружби приносить справжнє щастя: «Щасливий, хто хоч саму тільки тіль доброї дружби нажити спромігся».

Цінити людину не за зовнішніми ознаками, а за її сутністю Сковорода вчить у байках «Олениця і Кабан», «Баба і Гончар».

Особливо близькі письменнику-просвітителеві теми науки, освіти («Брусок і Ніж», «Голова і Тулуб»).

З тогочасного життя Г. С. Сковорода черпав сюжети і для своїх байок. У Києво-Печерській лаврі, колегіумах він стикався з реакційними ідеями та їх носіями. Про боротьбу світла з темрявою, прогресивних сил з реакційними йдеться у байці «Кажан і двоє пташенят: Горлицине і Голубине». «Шершні» тогочасного суспільства засуджуються у «Бджолі і Шершні».

Часом у «силі» Г. С. Сковорода далеко відходить від конкретної теми, та завжди звертається до проблеми гострої й важливої, животрепетної. Так, у байці «Жаби» прагненню одних до розкошів, до багатства, яке може зрадити, протиставляється задоволення інших невеличким, але вічно живим джерелом — скромною повсякденною працею. Ало

далі в «силі», згадуючи Платона, автор підводить читача до висновку, що влада царів та королів може пересохнути, як те озеро,— вона не вічна. До цього висновку Сковорода міг прийти тільки на підставі аналізу визначних подій свого часу — Коліївщини, повстання Пугачова, месництва Гаркуші.

Уклавши збірку «Байки Харківські», Г. С. Сковорода продовжував працювати над віршами та філософськими творами. Крім віршів, що увійшли до «Саду божественних пісень», він пише ще чимало творів тогочасною книжною російською, українською і латинською мовами.

З філософських творів у 70—80-х роках були написані «Бесіда, названа двоє, про те, що блаженним бути легко», «Розмова п'яти подорожніх... про істинне щастя в житті», «Розмова, що називається алфавіт, або буквар світу», де говориться про те, що найбільш корисна суспільству праця за природженістю, «Ізраїльський змій», де дається гостра критика біблії, марновірства, утверджується вічність матерії. Проблемі виховання молоді присвячена притча «Вдячний Еродій». У притчі «Убогий жайворонок» викривається світ, в якому владарює багатство, панує лицемірство, а бідність і правда зневажаються. Останнім філософським твором Г. С. Сковороди був «Потоп зміїн» (1791 р.), в якому особливо оптимістично прозвучало: «Ми побудуємо світ кращий. Створимо день веселіший».

У 90-х роках XVIII ст., відчуваючи вагу літ і наближення кінця, Г. С. Сковорода іде до свого улюбленого учня і друга М. Ковалінського в Хотетово (Орловщина). У щирих розмовах з ним поет ще раз осмислює все своє життя. Очевидно, ці розмови й стали канвою для написання М. Ковалінським біографії свого вчителя.

З Хотетова Г. С. Сковорода переходить до іншого друга — А. Ковалівського, в село Пан-Іванівку (тепер Сковородинівка, Золочівського району на Харківщині), що природою нагадувало рідну Полтавщину. Там 9 листопада (29 жовтня за ст. ст.) 1794 року і скінчив життєвий шлях видатний син українського народу.

Відмовившись перед смертю від церковного причастя, він заповідав на могилі зробити напис: «Світ ловив мене, але не спіймав».

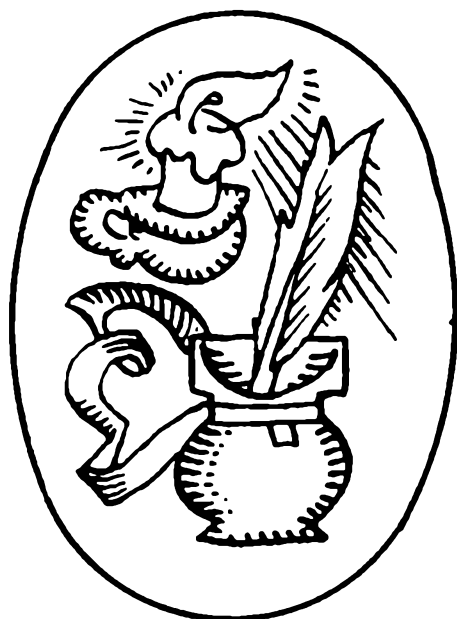
Світ гнобителів і мракобісів справді не зловив поета і мислителя в свої тенета,— він цілком належав народові і всіма своїми помислами і діями був його вірним слугою і вчителем. Живучи в цілковитій відповідності з своїм вченням, Григорій Сковорода вже серед сучасників уславився як пристрасний і послідовний шукач правди, непримиренний захисник уярмленого трудового народу.

Інтерес до життя і творчості Г. С. Сковороди виявився вже на початку XIX ст. З того часу було написано чимало праць про поета, щоб визначити справжнє його місце в історії не лише української,

а й загальнослов'янської культури, його світове значення.

Надія Батюк

**«Байки
Харківські»
і афоризми
подаються
сучасною
українською мовою.
За основу
тексту байок
взято переклад
Федора Бурлаки.
Афоризми
переклала
Надія Батюк.**

БАЙКИ ХАРКІВСЬКІ

БАЙКИ ХАРКІВСЬКІ

Любий приятелю!

На сьомому десятку нинішнього віку, відійшовши від учительської праці і усамотнюючись в розташованих довкола Харкова лісах, полях, садах, хуторах та пасіках, навчав я себе чесноти й повчався в біблії; при тому благопристойними забавками розважаючись, написав півтора десятка байок, не будши з тобою знайомий. А цього року в селі Бабаях примно-

жив їх до половини. Тим часом, як писав додаткові, здавалося ніби ти завжди присутній, похваляючи мої думки і вкупі до них зі мною причащаючись. Дарую ж тобі три десятки байок. тобі і подібним до тебе.

Батьківське покарання містить в гіркоті своїй солодощі, а мудра іграшка таїть у собі силу.

Дурну бундючність зустрічають по вигляду, випроводжають по сміху, а розумний жарт важливим позначається кінцем. Нема смішнішого, як розумний вигляд з порожніми нутрощами, і нема веселішого, як смішне обличчя з прихованою поважністю. Пригадайте прислів'я: красна хата не кутками, а пирогами.

Я й сам не люблю мінливої маски тих людей та справ, про які можна сказати українською приказкою: стукотить, гуркотить, гримотить... А що там? Кобиляча мертва голова біжить. Говорять і росіяни: літала високо, а сіла недалеко, про тих, хто багато й красно говорить, а нічого слухати. Не любя мені ця порожня бундючність і пишна нісенітниця, а люблю теє, що зверху ніщо, але всередині *щось*;

зовні неправда, але всередині істина. Така річ і людина називалися у еллінів сілінос, картинка, зверху смішна, але всередині прекрасна.

Друже мій! Не зневажай байкарства! Байка і притча є те саме. Не по гаману цінуй скарб, праведний суд чини. Байка тоді буває кепська й бабська, коли в нікчемній і смішній своїй полові не містить зерна істини, схожа тоді на горіх свищ [...]. Іноді в дранті коштовний криється камінь [...]. Як обряд є без сили божої безглуздя, так і байка без істини. Коли ж із істиною, хто насмілиться назвати брехливою? «Все, отже, чисте чистим, а оскверненим і не вірним ніщо не чисте, бо осквернилися їх розум і совість». Сим хворим, позбавленим страху божого, а з ним і доброго смаку, будь-яка їжа здається гидкою. Не їжа гидка, а осквернені в них розум і совість.

Цей цікавий і фігурний рід писань був звичайним у найкращих стародавніх любомудрців. Лавр і взимку зелений. Так мудрі і в розвагах розумні, і у лжі правдиві. Істина гострому їхньому зорові не здаля маячила, так, як ницим головам, але ясно, як у свічаді, поставала, а

вони, побачивши живо живий її образ, уподобили її різним тлінним фігурам.

Ніякі барви не відтворюють троянду, лілею, нарцис так живо, як чудово у них утворює невидиму божу істину тінь небесних і земних образів. Звідси народилися ієрогліфіка, емблематика, символіка, таїнства, притчі, байки, порівняння, прислів'я... І не дивно, що Сократ, коли йому внутрішній геній, керманіч в усіх його ділах, звелів писати вірші, тоді обрав *Е з о п о в і б а й к и*. І як мистецьки намальована картина невченим очам видається брехнею, так і тут робиться...

[...] Зобразити, приточити, і уподобити те саме.

Прийми ж, любий приятелю, дружнім серцем цю небезсмаковиту від твого друга думок його воду. Не мої це думки, і не я їх вигадав: істина є безначальна. Але ж люблю — тим мої, люби — і будуть твої. Знаю, що твоя тілесна по-доба дуже відрізняється від мого опудала, але дві різні посудини одним нехай наповняться лікером, нехай буде єдина душа і єдине серце. Оце бо і є справжня дружба, думок єдність.

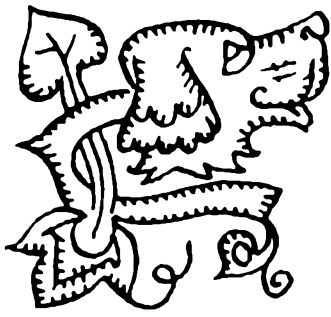
Усе не наше, все згине, і самі тіла наші. Одні тільки думки наші завжди з нами, одна тільки істина вічна, а ми в ній, як яблуня в своєму зернятті затаїмося.

Плакаймо ж дружбу! Прийми і споживай з Петром четвероногих звірів, гадів і птахів [...]. Вони ніщо інше, як образи, що прикривають, мов полотном, істину [...].

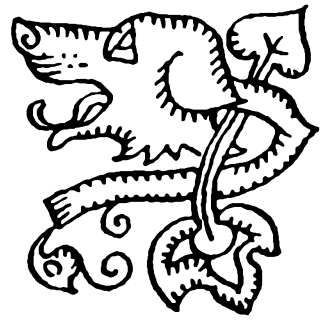
Любий приятелю! Твій вірний слуга [...]
Григорій Сковорода

1774. В селі
Бабаях [...]

СОБАКИ

Байка 1

У селі в господаря жили два собаки.
Якось повз ворота проїжджав незнайомий.
Один собака, вискочивши і погавкавши, покіль
незнайомий зник з очей, вернувся до двору.

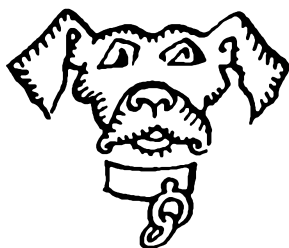
— Що ти з цього маєш? — спитав другий.

— Та хоч нудьгу розважив, — відповів
перший.

— Адже не всі проїжджі, — сказав розум-
ний, — такі, щоб їх за ворогів господаря на-
шого мати, а то б я й сам служби своєї не

занедбав, хоч минулої ночі нога моя у вовчих
зубах побувала. Собакою бути річ не лиха, та
без причини гавкати на всякого — безглуздя.

С и л а. Розумний чоловік знає, що гудити,
а безглуздий базікає без пуття!

ВОРОНА І ЧИЖ

Б а й к а 2

Неподалік від озера, в якому видно було жаб, Чиж, сидячи на гілці, співав, Ворона поблизу і собі квакала і, бачачи, що Чиж співати не перестає:

— Чого ти сюди ж пнешся, жабо?

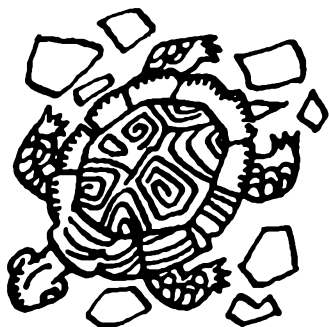
— Чого це ти жабою мене звеш? — спитав Чиж Ворону.

— Того, що ти точно такий зелений, як он та жаба.

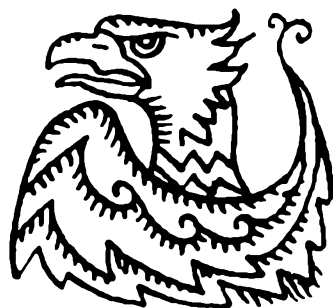
А Чиж сказав: — О, коли я жаба, тоді ти дійсно квакалка внутрішнім знаряддям своїм, яке спів твій дуже схожим на жаб'ячий робить.

С и л а. Серце і звичаї людські, а не ознаки зовнішні, про те, хто вона є, свідчити мають. Дерево в плодах пізнається.

ЖАЙВОРОНКИ

Б а й к а 3

ІІІ е в давню давнину, в ту саму добу, коли в орлів черепахи літати вчилися, молодий Жайворонок сидів недалеко від того місця, де одна із згаданих черспах, як у Езопа мудрого в казці говориться, літання своє благополучно на камені скінчила з великим шумом і тріском. Молодик, тремтячи з переляку, до свого батька подався:

— Батечку! Звичайно, біля тієї гори сів орел, про якого ти мені колись казав, що він птах найстрашніший і найдужчий...

— А чому ти так гадаєш, синку? — спитав старий.

— Батечку! Я такої швидкості, шуму і грому ніколи не бачив, як тоді, коли він сідав.

— Синку мій любенький! — сказав старий.— Твій розумець молоденький... Знай, друже мій, і всяк час собі цю пісеньку співай:

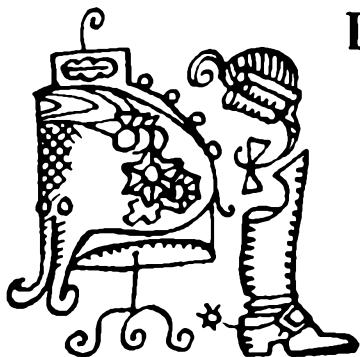
Не те орел, що високо літає,

А те, що легко сідає...

С и л а. Багато людей без природи значні діла зачинають, та погано кінчають. Добрий намір і кінець всякій справі є вінець.

ГОЛОВА І ТУЛУБ

Б а й к а 4

Тулуб, одягнутий у пишну й простору з дорогими оздобами одіж, величався перед Головою і дорікав їй тим, що на неї і десята частина його пишноти не припадає...

— Слухай, ти, дурню! Якщо може вміститися розум у твоєму череві, то розміркуй, що робиться це не тому, ніби така велика твоя гідність, а тому, що не можеш ти обійтися таким малим, яким можу обійтися я,— сказала Голова.

Фабулка ця для тих, котрі честь свою на самій лише пишноті заснували.

ЧИЖ І ЩИГЛИК

Б а й к а 5

Чиж, вилетівши на волю, стрівся з давнім товаришем своїм Щиглем, і той його спитав:

— Як ти, друже мій, звільнився? Розкажи мені!

— Дивом-дивним, — відповів невольник. — Багатий турок приїхав з посланцем у наше місто і, прогулюючись з цікавості по ринку, зайшов у наш пташиний ряд, де нас щось сот з чотири в одного хазяїна висіло в клітках.

Турок довго на нас, як ми один перед одним виспівували, дивився з жалем, нарешті:

— А скільки просиш грошей за всіх? — спитав нашого хазяїна.

— Двадцять п'ять карбованців, — той відказав.

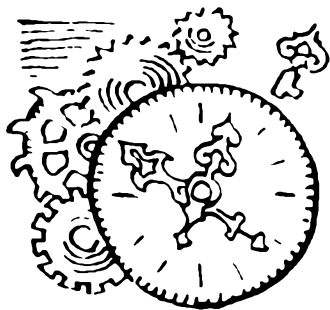
Турок, не мовивши й слова, жбурнув гроші і звелів подавати собі по одній клітці і, випускаючи кожного з нас на волю, втішався, дивлячись навколо, куди ми розліталися.

— А що ж тебе, — спитав товариш, — заманило в неволю?

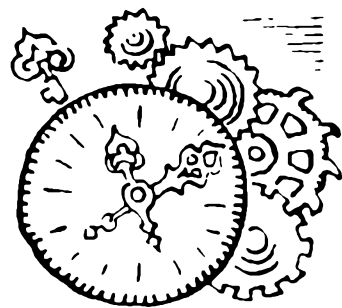
— Солодкий наїдок та гарна клітка, — відповів щасливець. — А тепер покіль умру, дякуватиму богові цією пісенькою:

Краще мені сухар з водою,
Ніж цукор з бідюю.

С и л а. Хто не любить клопоту, той повинен навчитися просто і вбого жити.

ГОДИННИКОВІ КОЛІЩАТА

Б а й к а 6

Коліща годинникової машини спитало у Другого:

— Скажи мені, чого ти гойдаєшся не в нашому напрямку, а в інший бік?

— Мене,— відказало Друге,— так зробив мій майстер, і я цим вам не тільки не заважаю, а ще й допомагаю, щоб наш годинник ходив згідно з сонячним кругом.

С и л а. На різні схильності природні і путь життєва різна. Однак усім один кінець — чесність, мир і любов.

ОРЕЛ І СОРОКА

Б а й к а 7

Сорока Орлу сказала:

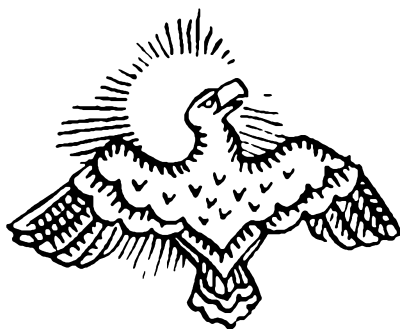
— Скажи мені, як тобі не набридне день у день вихорем шугати в просторих висотах небесних і то вгору, то вниз, мов по сходах гвинтових, вештатись?..

— Я б ніколи на землю не спустився,— відповів Орел,— якби тілесна потреба не змушувала мене.

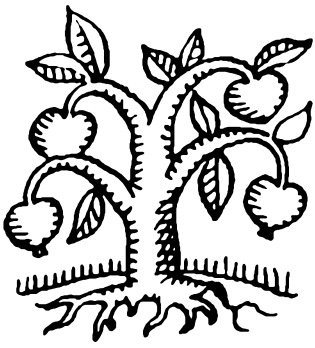
— А я ніколи не відлітала б від міста,— сказала Сорока,— коли б Орлом була.

— І я так само чинив би,— говорив Орел,— якби Сорокою був.

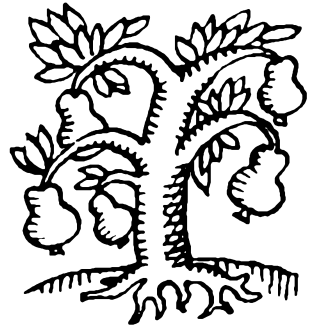
С и л а. Хто народився до того, щоб вічністю бавитися, тому приємніше жити в полях, гаях і садах, аніж у містах.

ГОЛОВА І ТУЛУБ

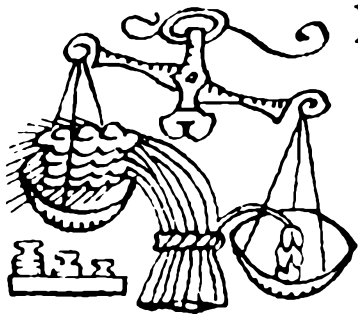

Б а й к а 8

— **Ц**им би ти жива була,— спитав Тулуб
Голову,— якби від мене життєвих соків
помалу в себе не витягувала?

— Це є щира правда,— сказала Голова.—
Та у віддяку за те моє око тобі світить, і я ж
допомагаю тобі порадою [...].

МУРАХА І СВИНЯ

Б а й к а 9

Свиня з Мурахою сперечалися, хто з них двох багатший. А Віл був свідком правоти і побічним суддею.

— А чи багато у тебе хлібного збіжжя? — спитала з гордою посмішкою Свиня.— Прошу об'явити, шановна пані...

— У мене повнісінька жменя найчистішого зерна,— сказала Мураха.

І ледве мову скінчила, як враз зареготали Свиня та Віл щосили.

— Так хай же буде нам суддею пан Віл,—

сказала Свиня.— Він двадцять літ з гаком з великою славою судейську службу справляв, і можна сказати, що між усією братією своєю він найдотепніший юрист і наймудріший арифметик та алгебрик. Його благородіє нас може легко розсудити. Та він же і в латинських диспутах, здається, дуже вправний.

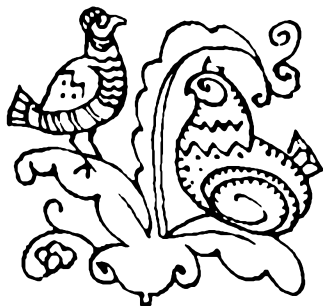
Віл після цих слів таких, мудрим звірятком сказаних, одразу ж кинув на рахівниці і з допомогою арифметичного множення учинив таку постанову:

— Оскільки бідна Мураха одну лишень жменю зерна має, як сама призналася в тому добровільно, та й крім зерна нічого більше не вживає, а у пані Свині, навпаки, є ціла діжка, в якій жмень триста з третиною, то за всіма правилами здорового глузду...

— Не те ви лічили, пане Віл,— перебила його мову Мураха.— Надіньте окуляри та витрату проти прибутку на рахівницю киньте...

Справа зайшла в суперечку, і її перенесено у вищий суд.

С и л а. Не мале те, що для прожиття достатнє, а достатність і багатство є те саме.

ДВІ КУРКИ

Б а й к а 10

Трапалося Дикій Курці залетіти до Свійської.

— Як ти, сестрице, в лісах живеш? — спитала Домашня.

— Так самісінько, як і інші птахи лісові, — відповіла Дика. — Той самий бог і мене живить, що годує диких голубів табун.

— Так вони ж і літати можуть добре, — мовила хазяйка.

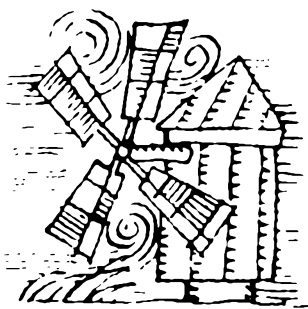
— Це правда,— сказала Дика,— і я в тому самому повітрі літаю і вдоволена крилами, од бога мені даними...

— Оцьому я, сестрице, не можу повірити,— сказала Домосида,— бо я насилу можу перелетіти он до тієї повітки.

— Не перечу,— каже Дика,— та й на те, голубонько, зважте, що ви з малих літ, як тільки народились, у дворі гнойовища розгрібати зволите, а я в моєму літанні день у день вправлятися мушу.

С и л а. Часто той, хто сам зробити не здатний, і іншим в тому вірити не може. Безліч є таких, хто, розніжившись, розучились ходити пішки. Це показує, що як практика без природженості марна, так природженість працьовитістю утверджується. Що толку знати, як робиться діло, коли ти до того не звик? Узнати не трудно, а трудно звикнути. Наука і звичка одне й те ж. Вона не в знанні живе, а в діянні. Знання без діла, а діло без природи — одна мука. Ось чим різниться знання і наука.

ВІТЕР І ФІЛОСОФ

Б а й к а 11

О, щоб тебе чорти взяли, клятий!..
— За що ти мене лаєш, пане Філософ? —
спитав Вітер.

— За те, — відповідає мудрець, — що як тільки я розчинив вікно, щоб викинути геть часникове лушпиння, ти так ввійнув проклятим своїм вихорем, що все назад по всьому столу і всьому покою розкидав, та ще й останню чарку з вином перекинувши, розбив, не згадуючи вже того, що, роздувши з папірця

тютюн, все блюдо з стравою, яку я по трудах ладнався був спожити, зовсім засмітив...

— Та чи знаєш ти,— каже Вітер,— хто я такий?

— Щоб я тебе та не знав? — скрикнув Фізик.— Хай про тебе мужички міркують! А я після небесних планет тебе моєю увагою не вшаную. Ти лиш сама тінь...

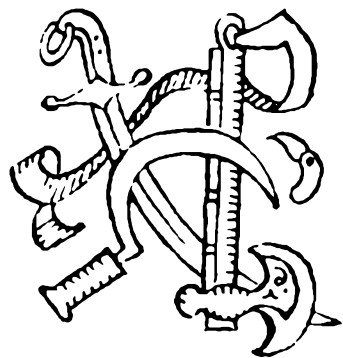
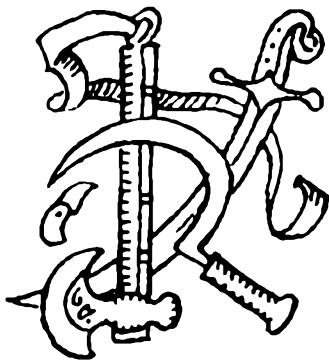
— А коли я,— каже Вітер,— тінь, то є при мені і тіло. І правда, що я тінь, а невидима в мені божа сила є справжнім тілом.— І як же мені не віяти, коли мене загальний наш творець і невидиме всеосяжне єство рухає?

— Знаю,— сказав Філософ,— що в тобі непокірне єство є, бо ти Вітер...

— І я знаю,— мовив Вітер,— що в тобі стільки ж є розуму, скільки в тих двох мужичках, з яких один, нагнувшись, привітав мене нечесно, задравши одежу, за те, що я роздував пшеницю, коли він її віяв, а другий те саме зробив тоді, як я йому не давав вивершити копицю сіна. І ти годен у них бути головою [...].

БРУСОК І НІЖ

Б а й к а 12

Ніж розмовляв з Бруском.

— Звичайно, ти нас, брате, не любиш, що не хочеш в стать нашу вступити і бути ножем.

— Якби я гострити не годен був,— сказав Брусок,— не зрікався б на вашу раду і стап пристати. А тепер тим-то самим вас люблю, що бути вами не бажаю. Бо звичайно ж, ставши ножем, ніколи стільки один не переріжу, як всі ті ножі й мечі, що за все життя своє перегострю; а в цей час велика скрута на Бруски [...].

ОРЕЛ І ЧЕРЕПАХА

Б а й к а 13

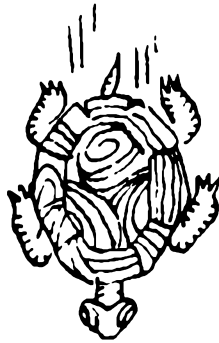
На дубі, що над водою похилився, сидів Орел, а поблизу Черепаха своїй браті проповідувала таке:

— Цур йому, тому літанню... Наша прабаба небіжчиця, дай боже їй царство небесне, навіки пропала, як видно з переказів, через те, що цієї проклятої науки почала була в орла навчатись. Сам сатана її вигадав...

— Слухай, ти, дурепо! — перебив її проповідь Орел.— Не через те загинула премудрая

твоя прабаба, що літала, а через те, що взя-
лась до цього не маючи хисту.— А літання
завжди не гірше плазування.

С и л а. Жадоба слави та насолод багатьох
потягла в стан, їх природі не властивий.

СОВА І ДРІЗД

Б а й к а 14

Тільки-но вгледіли птахи Сову, як почали навперебій скубти.

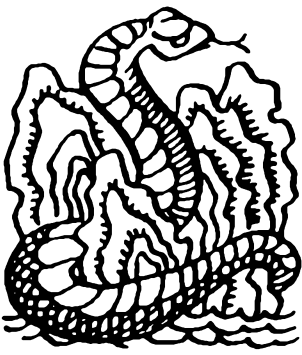
— Чи не прикро вам, пані,— спитав Дроздик,— що без ніякої вашої провини на вас нападають? Чи ж не дивно це?

— Аніяк не дивно,— відказала вона.— Вони й проміж себе так само завжди чинять. А щодо прикrostі, то я її терплю, бо хоч мене сороки з воронами та граками й скубуть, проте

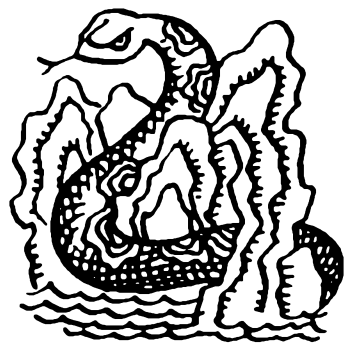
орел з пугачем не чіпають, та й афінські громадяни мене поважають.

С и л а. Краще в одного розумного і добродушного в любові й шанобі бути, ніж у тисячі дурнів.

ЗМІЯ І БУФОН

Б а й к а 15

ІІІ ойно змія весною скинула линовище, Буфон, її уздрівши:

— Як ви, пані, помолоділи! — з подивом сказав.— Що тому причиною? Прошу не втаїти.

— Охоче Вам пораду дам,— Змія каже.— Ходіть за мною!

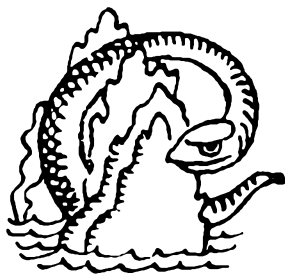
І повела Буфона до тієї тісної щілини, крізь яку вона, з великими труднощами продершися, всю стару одіж із себе стягла.

— Ось, пане Буфон, пролізьте крізь вузький цей прохід. А як тільки пролізете, ту ж мить оновитесь, лишивши весь непотріб потойбік.

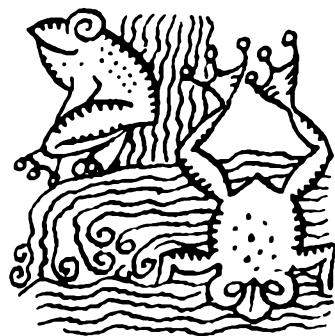
— Та хіба ти хочеш мене тут задушити? — скрикнув Буфон.— Та навіть як мені й пощастить сюди пролізти, то з мене останню шкуру здере...

— Прошу ж не гніватись,— сказала Змія,— крім цього шляху іншого нема, щоб потрапити туди, де мені побувати вдалося.

С и л а. Що краще добро, то більшим трудом, наче ровом, окопалось. Хто труда не докладе, той до добра не прийде.

ЖАБИ

Б а й к а 16

Як висохло озеро, то Жаби поплигали шукати собі нового житла. Нарешті всі закричали:

— Ах, яке розкішне озеро! Воно буде нам вічним житлом.

І зразу ж шубовснули в нього.

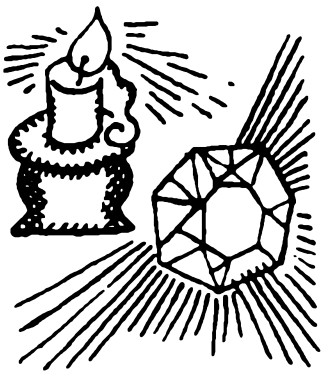
— А я,— сказала одна з них,— маю намір жити в одному з джерел, що наповнюють ваше озеро. Бачу вдалині затінений пагорбок, що багато струмочків сюди посилає, там сподіваюся знайти для себе добре джерело.

— А чому так, тіточко? — спитала молода.

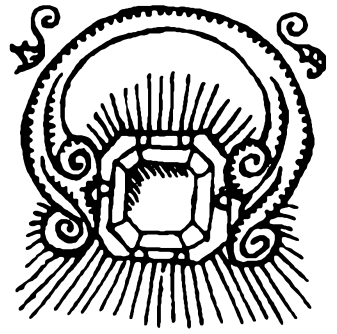
— А тому так, голубко моя, що струмочки можуть потекти в інший бік. і ваше озеро може так само висохнути. Джерело для мене завжди надійніше од калюжі.

С и л а. Всяке багатство зубожіти й висохнути, як озеро, може, а чесне ремесло є невичерпне джерело не багатого, але безпечного прожитку. Безліч багатіїв щодня стають жебраками. В цій аварії корабельній єдиною гаванню є ремесло. Найбідніші раби нерідко походять від предків, що жили в калюжі великих доходів. І не даремно Платон сказав: «Усі королі з рабів, і всі раби виплоджуються з королів». Це буває тоді, коли владика всьому — час — знищує багатство. Так знаймо ж, що всіх наук голова, око й душа є — навчитися жити порядно [...].

ДВА
КОШТОВНІ
КАМІНЦІ:
ДІАМАНТ
І СМАРАГД
Б а й к а 17

Високих якостей Смарагд, будши при королівському дворі у славі, пише до свого друга Адамантія таке:

Любий друже!

Шкодую, що ти не дбаєш про свою честь і в попелі схований живеш. Твої таланти мені відомі. Вони достойні почесного і видного місця, а тепер ти схожий на засвічений світник, під льодою схований. До чого наше сяйво, коли воно не дивує і не звеселяє людське око? Цього тобі бажаючи, застаюсь — друг твій Смар[агд].

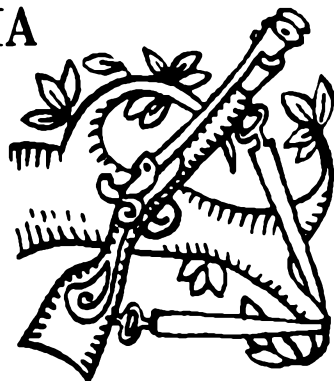
Найдорожчий друже! — відповідає Діамант.— Наше з видного місця сяйво живить пусту славу серед людей. Хай позирають на блискучі небеса, а не на нас. Ми блідий небес відблиск. А ціна наша, чи честь, завжди при нас і всередині нас. Гранувальники не дають нам, а відкривають її в нас. Вона видним місцем і людською хвалою не примножується, а зневагою, забуттям і огудою не зменшується. З цими думками застаюсь — твій друг Адам [антій].

С и л а. Ціна і честь є те саме. Хто її не має всередині себе, приймаючи облудне свідчення зовні, той прибирає подобу фальшивого діаманта і злодійської монети [...]. Освіта, [...] милосердя, великодушність, справедливість, постійність, цнотливість... Ось ціна наша і честь! Старовинне прислів'я каже: Дурень шукає видного місця, а розумного і в кутку видно.

СОБАКА І КОБИЛА

Б а й к а 18

Кобила, поноску носити навчена, надмірно чванилась. Вона смертельно не любила Меркурія,— так звався собака,— і бажаючи його вбити, при всякій нагоді погрожувала йому задніми копитами.

— Чим я завинив, пані Діано? — говорив кобилі собака.— Чому я вам такий осоружний?

— Негіднику!.. Як тільки стану я при гостях носити поноску, ти голосніше од усіх речеш. Хіба моя наука тобі сміх?..

— Даруйте мені, пані, не крию цієї природної моєї вади, що мені смішним здається і добре діло, діяне без природи.

— Сучий сину! Чого ж це ти чванишся природою? Неук ти! Чи, може, не знаєш, що я народилася в Парижі? Чи ж тобі збагнути те, що вчені кажуть: «Ars perficit naturam?» *. А ти де вчився і в кого?

— Матусю! Якщо вас вчив славетний патер Піфікс **, то мене навчив єдиний наш отець небесний, давши мені до цього природженість, а природженість — охоту, охота — знання і звичку. Можливо, через те діло моє не смішне, а похвальне.

Діана, не стерпівши, хотіла була хвицнути собаку, але той одійшов.

С и л а. Без природи, як без дороги: чим далі йдеш, тим більше блукаєш. Природа є вічне джерело охоти. Ця воля (за прислів'ям) гірше всякої неволі. Вона спонукує щоразу спиратися на досвід. Досвід — батько мистецтву,

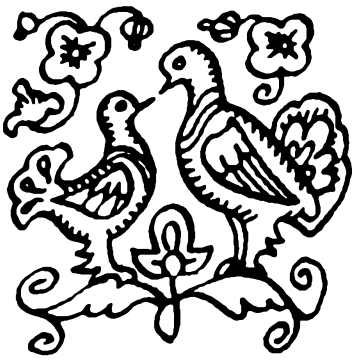
* Мистецтво вдосконалює природу (лат.)

** Слово грецьке, означає — мавпа роду і росту великого. *Прим. автора.*

знанню і звичці. Звідси народилися всі науки, і книги, і мистецтва. Ця головна і єдина наставниця вірно навчає птицю літати і рибу плавати [...].

Бог, природа і Мінерва є те саме. Як скам'яніла сіль без смаку, як цвіт без природного свого духу, а око без зіниці, так неприроджене діяння завжди чогось таємного позбавлене. Але це таємне є розум [...], тобто благоліпність і краса, і не залежить від науки, а наука від нього. Пані Діана, як занадто навчена, але недосить тямуща тварина, зволила заперечувати: *Ars perficit naturam*.

Та коли природженості нема, тоді скажи, будь ласка, що може привести в довершеність навчання? Слівце *perficit* буквально означає: робити досконалим чи завершеним. Адже кінець, як у кільці, знаходиться завжди при своєму початку, залежить від нього, як плід від насіння свого. Треба знати, що світлиця без початку й основи покрівлею своєю з вінчиком не увінчається.

КАЖАН
І ДВОЄ
ПТАШЕНЯТ:
ГОРЛИЦИНЕ
І ГОЛУБИНЕ

Б а й к а 19

Великий преісподній звір, що живе в землі так, як кріт, одне слово, великий кріт, писав солодкомого листа до живущих на землі звірів та повітряних птиць. Сила була така:

— Дивуюсь марновірності вашій; вона в світі знайшла те, чого ніколи ніде нема й не було; що за дурисвіт вам нав'яв, ніби в світі є якесь там сонце? Воно в зібраннях наших прославляється, верховодить у ділах, вершить

кінці, красить життя, оживляє твар, просвічує тьму, випромінює світло, оновлює час. Який час? Одна є лиш тьма в світі, так один і час, а іншому часові бути — дурниця, нісенітниця, небилиця... Ця одна ваша дурість є плодюча мати й інших дуростей. Скрізь у вас брешуть: світло, день, вік, промінь, блискавиця, райдуга, істина. А найсмішніше, що шануєте химеру, звану оком, нібито воно дзеркало світу, світла прийнятлице, радості вмістилице, двері істини... От варварство! Любі мої друзі! Не будьте простаками, скиньте ярмо марновірності, не вірте нічому, покіль не візьмете в кулак. Повірте мені, не в тому життя, щоб бачити, а в тому, щоб мацати.

Від 18 дня, квітня, 1774 року із преісподнього світу.

Цей лист сподобався багатьом звірям і птахам, наприклад, Сові, Дремлюзі, Сичеві, Одудові, Яструбу, Пугачеві, крім Орла й Сокола. А найбільше Кажан наловчився у цьому високородному догматі і, уздрівши Горлицинога та Голубинога синів, старався їх цією пишно-

мовною філософією ошчасливити. Але Горлицин сказав:

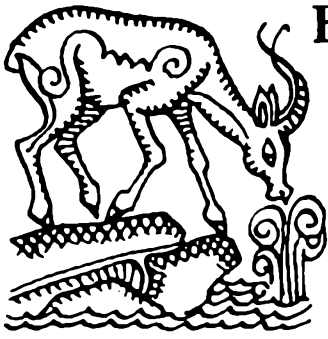
— Батьки наші кращі за тебе для нас навчителі. Вони нас родили у тьмі, але для світла.

А Голубок відказав:

— Не можу вірити брехунові. Ти мені і раніш говорив, що в світі сонця нема. Але я, родившись в темних днях, сьогодні, у недільний день, побачив рано схід найпрекраснішого всесвітнього ока. Та й сморід, який від тебе й від Одуда йде, свідчить, що живе всередині вас недобрий дух.

С и л а. Світло і тьма, тлін і вічність, віра і нечестя світ весь складають і одне одному потрібні. Хто тьма — будь тьмою, а син світла — хай буде світло. З плодів їх пізнаєте їх.

ВЕРБЛЮД І ОЛЕНЬ

Б а й к а 20

Африканський олень часто живиться зміями. Нажершись їх досхочу і не зносячи спраги від отрути, що пекла його всередині, він швидше птиці опівдні кинувся на джерела водні і в гори високі. Тут побачив він Верблюда, що пив у струмочку каламутну воду.

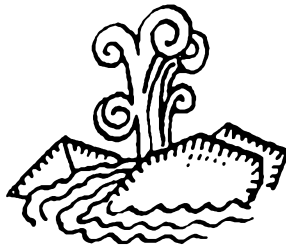
— Куди поспішаєш, пане Рогань? — обізвався Верблюд. — Напийся зо мною в цьому струмочку.

Олень відповів, що каламутної води він з насолодою пити не може.

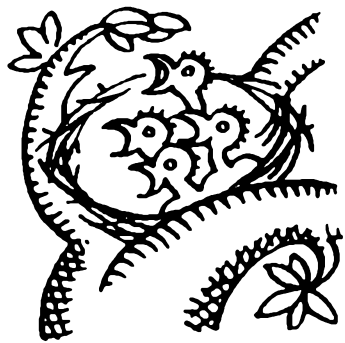
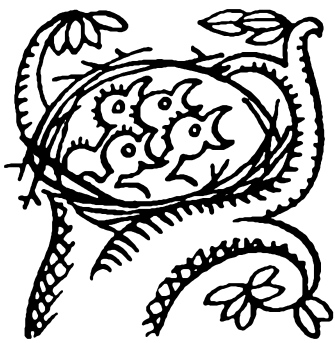
— То ж бо то, ваша братія занадто тендітна й метикована, а я навмисне каламучу: для мене каламутна вода солодша.

— Вірю,— сказав Олень.— А я народився пити найпрозорішу джерельну воду. Цей струмочок доведе мене аж до своєї голови. Бувай здоров, пане Горбань.

С и л а. [...]. Хто верблюд, той каламуть пустослів'я п'є, не збагнувши джерельної істини [...]. Слово, ім'я, знак, путь, слід, нога, копито, термін — то є тлінні ворота, що ведуть до нетління джерела. Хто не поділяє словесні знаки на плоть і дух, той не може відрізнити воду від води, красот небесних і роси [...]. Описувачі звірів пишуть, що верблюд, починаючи пити, завжди каламутить воду. А олень чисту воду любить [...].

ЗОЗУЛЯ І ДРОЗДИК

Б а й к а 21

Зозуля прилетіла до чорного Дроздика.
— Як тобі не сумно? — питає його. —
Що ти робиш?

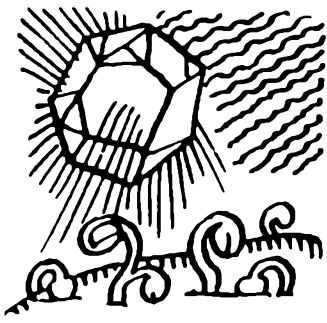
— Співаю, — відказує Дроздик, — бачиш же...

— Я й сама співаю частіше за тебе, та проте все одно сумно...

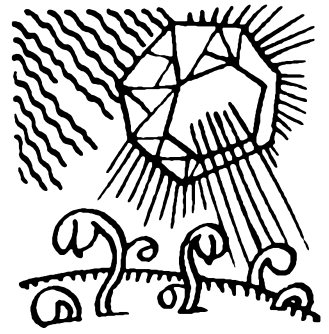
— Так ти ж, пані, тільки те й робиш, що, підкинувши в чуже гніздо свої яйця, з місця на місце перелітаючи, співаєш, п'єш та їси. А я сам годую, доглядаю і навчаю своїх дітей, а свою працю полегшую піснею *.

* І найкраще діло нудне без послаби, а тільки байдики бити у сто разів нудніше. *Прим. автора.*

С и л а. Дуже багато людей, занедбавши природжену працю, тільки співають, п'ють та їдять і від цього ледарства нестерпної і більшої нудьги зазнають, ніж ті, хто працює без послаби. Співати, пити й їсти не є діло, а головного, природженого нам діла самий тільки хвостик. А хто на те їсть, п'є і співає, щоб охочіше після перепочинку взятися до роботи, як до покликання свого, тому нудьгу прогнати не багато треба: він щодня і в праці, й вільний, про нього й прислів'я: Доброму чоловікові щодня свято. Заняття наше є джерелом радості. Але як кого своє заняття не звеселяє, той, звичайно, не до нього природжений, не друг він йому вірний, але щось біля нього любить, і як неспокійний, так і нещасливий. Але ніщо не є таке солодке, як спільна всім нам робота. Вона [...] голова, світло і сіль кожної окремої роботи [...]. Щасливий той, хто поєднав природжену свою роботу з загальною. Вона є справжнє життя. І тепер можна зрозуміти таке Сократове слово: «Дехто на те живе, щоб їсти й пити, а я п'ю і їм на те, щоб жити».

ГНІЙ І ДІАМАНТ

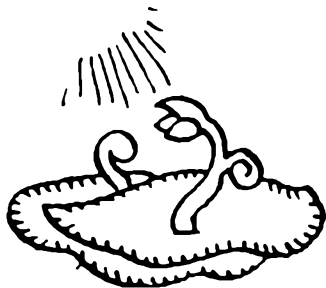

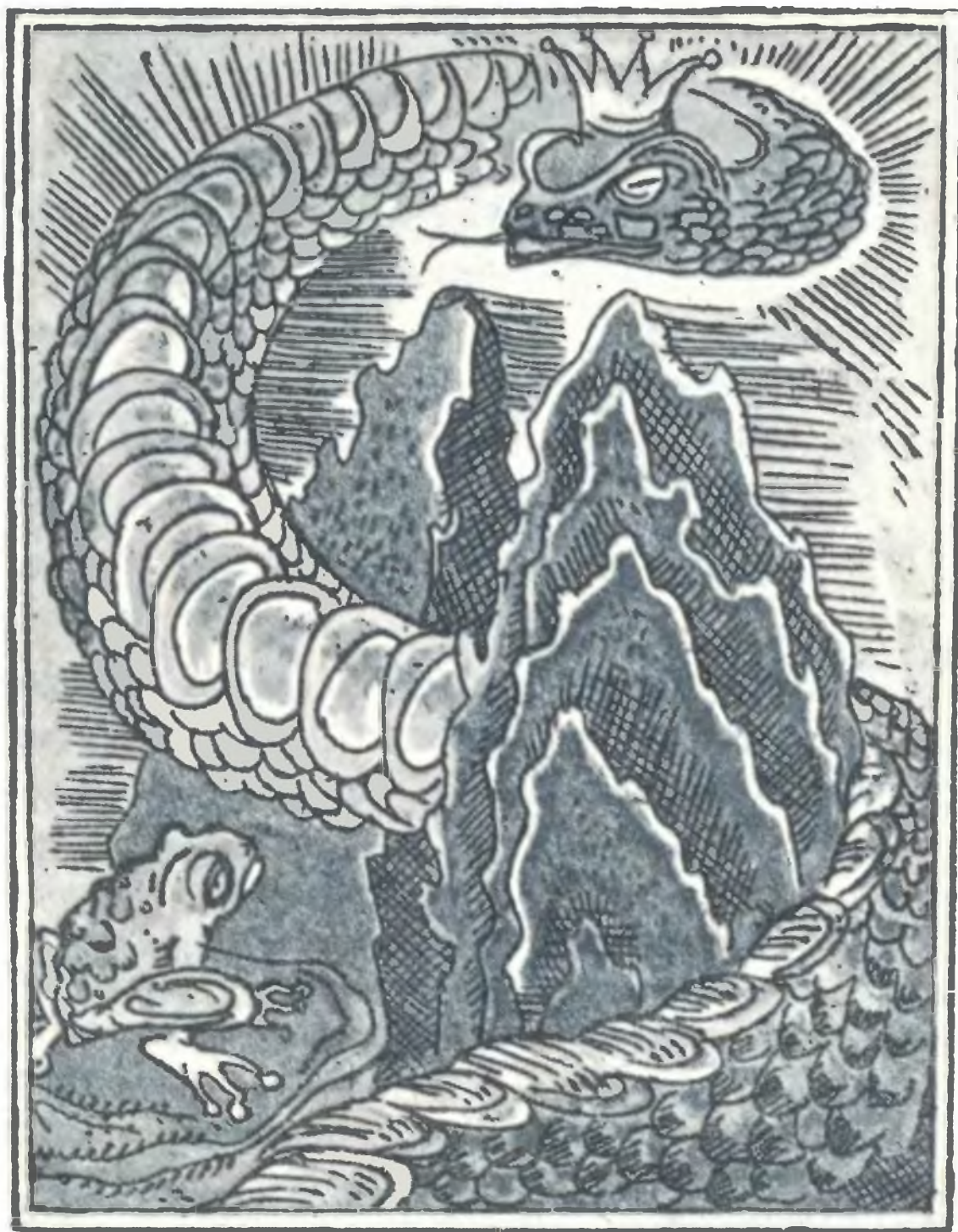
Б а й к а 22

Отой самісінький Гній, в якому в давнину Езопів півень вирив коштовний камінчик, дивувався Діамантові і з цікавістю питав:

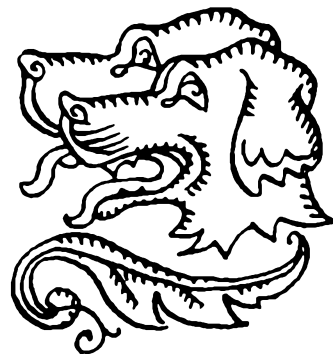
— Скажи мені, будь ласка, звідки увійшла в тебе ціна така велика? І за що тебе люди так шанують? Я здобрюю ниви, сади, городи, красу і користь я даю, а при всьому тому ні десятої частки не маю шаноби в порівнянні з твоєю.

— І сам не знаю,— відказує Діамант.— Я та сама, що й ти, земля і значно гірший за тебе. Вона є перепалена сонячним варом жузелиця. Але тільки в сухих моїх водах пречудово відбивається блиск сонячного світла, без сили якого всі твої добрива марні, а рослини мертві [...].

ПЕС І ВОВК

Б а й к а 23

У Тітира, пастуха, жили Левкон і Фірідам, два собаки, у великій дружбі. Вони зажили слави у диких і свійських звірів. Вовк, прочувши про ту славу, при слушній нагоді вирішив втертися до них у дружбу.

— Прошу мене шанувати і любити, панове мої, — говорив з придворною манірністю Вовк. — Ви мене високим щастям ошчасливити можете, коли зволите удостоїти мене бути третім другом серед вас, чого з приємністю сподіваюсь.

Потім наговорив їм про славних і багатих предків своїх, про модні науки, в яких стараннями батьків був вихований.

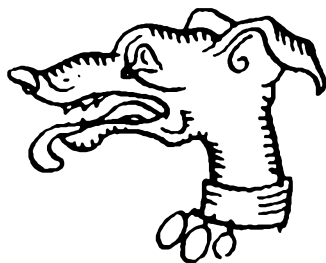
— Коли ж,— говорив Вовк,— родом і науками хвалитися у розумних сердець вважається за дурість, то маю кращі гідності, щоб вам до серця припасти. Я сановитістю на обох вас схожий, а голосом і волосом на пана Фірідама. Найдавніша приказка: бог веде подібне до подібного. Одного тільки не потаю: у мене хвіст лисячий, а погляд вовчий.

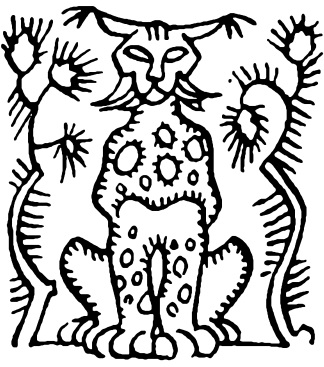
Левкон відказав, що Тітир зовсім не схожий на них, проте є третім для них другом, що він без Фірідама нічого робити не починає. Тоді Фірідам сказав так:

— Голосом і волосом ти до нас подібний, але серце твоє далеке від нас. Ми бережемо вівці і вдовольняємося вовною та молоком, а ви шкуру з овець здираєте і їсте їх замість хліба. А найпаче не до вподоби нам дзеркало твоєї душі, лукаве око твоє, що скоса на близького баранця позирає.

С и л а. І рід, і багатство, і чин, і споріднення, і тілесні обдаровання й науки неспромож-

ні утвердити дружбу, лише серце, думками
єдине, та однакова чесність людських душ, що
в двох чи трьох тілах живуть, це є справжня
любов і єдність [...].

КРИТ І ЛІНКС

Б а й к а 24

Як розповідається в казках, звір Лінкс має такі гострі очі, що на кілька аршин землю прозирає. Цей звір, побачивши в землі Крота, з сліпоти його глузувати став:

— Коли б ти, негідна тварючко, мав моєї прозорливості соту частку, ти міг би проникнути крізь самий центр землі. А тепер усе мадаєш, сліпий, як темна північ...

— Перестань, будь ласка, чванитись,— відказав Крит,— зір у тебе гострий, та розум зо-

всім сліпий. Якщо тобі дано те, чого мене позбавлено, то і я маю те, чого у тебе нема. Коли думаєш про гострий твій зір, то не забувай і гострого мого слуху. Давно б мав я очі, коли б вони мені потрібні були. Вічна правда блаженної природи нікого не кривдить. Вона, рівну в усьому нерівність роблячи, в гостроті мого слуху вмістила чуття очей.

С и л а. Дурість в багатстві пишається і глумиться, а в злиднях осідає і впадає в розпач. Вона в обох долях нещасна. Там біснується, як в гарячці божевілля, а тут з ніг валиться, як стерво [...]. Вік і вік, країна й країна, народ і народ, місто й село, юність і старість, хвороба й здоров'я, смерть і життя, ніч і день, зима й літо — кожен стан, стать і вік і всіляке створіння має власні свої переваги. Але сліпа глупота і тупе невігластво цього не тямить, саме лиш зле в усьому бачить, як ті п'явки цирульничі, що кров погану п'ють. Тому вік над віком підносить, народ вище народу, невдоволена ні своїм станом, ні країною, ні віком, ні природженістю, ні долею, ні хворістю, ні здоров'ям, ні смертю, ні життям, ні старістю,

ні юністю, ні літом, ні зимою, ні ніччю, ні днем і, коли удача, то підноситься до небес, то спускається в розпачі до безодні, позбавлена як світла і духа віри, так і найсолодшого світу з душевною рівновагою, і спалюється власних своїх печалей полум'ям [...].

ЛЕВ І МАВПИ

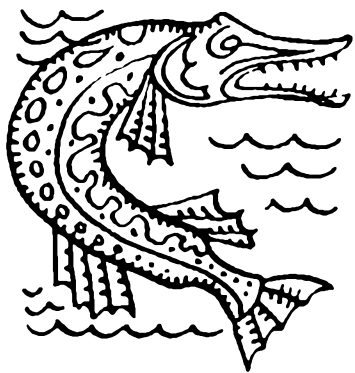

Б а й к а 25

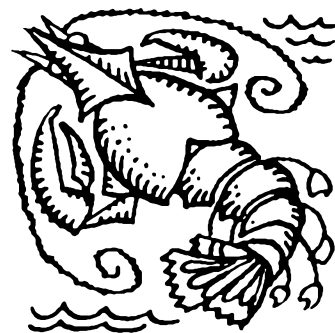
Лев спить навзпак, і сплячий дуже схожий на мертвого. Юрба усяких Мавп, вважаючи його мертвим, наблизившись до нього, почала плигати і глумитися, забувши страх і повагу до царя свого. А як прийшов час прокинутися від сну, поворухнувся Лев. Тоді Мавпи, що одним шляхом до нього прийшли, сімома шляхами розсипалися. Старша з них, опритомнівши, сказала:

— І наші предки ненавиділи лева, та лев і донині лев, і повік віків [...].

ЩУКА І РАК

Б а й к а 26

Шука, натрапивши на солодку поживу, жадібно проковтнула її. Та раптом відчула заховану в солодошах вудку, що зав'язла в нутрошах. Рак це здаля запримітив і на другий день, побачивши Щуку, спитав:

— Чому ви, пані, невеселі? Куди подівся ваш кураж?

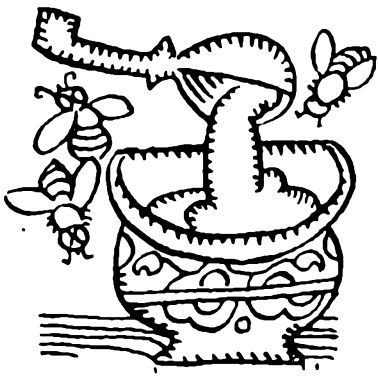
— Не знаю, брате, чогось сумно. Думаю, щоб розвеселитися, поплисти з Кременчука в Дунай. Дніпро набрид.

— А я знаю вашого суму причину,— сказав Рак,— ви проковтнули вудку. Тепер вам не допоможе ні бистрий Дунай, ні плодоносний Ніл, ні веселовидий Меандр, ні золоті крильця.

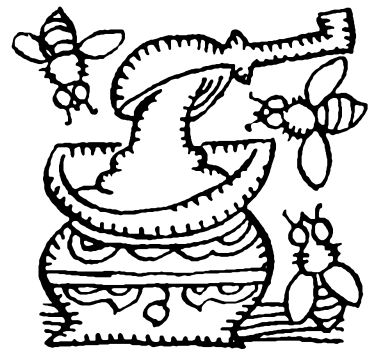
С и л а. Рак точну правду каже. Недоріці і за морем погано, а мудрій людині [...] всюди і завжди [...] добре. Вона добра не збирає по місцях, але в собі носить його. Воно їй сонце в усякий час і скарб в усіх країнах [...]. А беззаконня є вудка, солодощами обвита, яка вражає душу.

Честолюбство тебе надить до гріха? Воно є солодощами, що обвивають вудку. Тілесна насолода полонила? Проковтнув ти вудку. Чи за сріблом погнався і впав у неправду? В полоні ти у вудки. Чи заздрість, помста, гнів або відчай зав'язли в душі твоїй? Проковтнув ти вудку [...]. Гріх значить жити за законом тілесних утіх і пристрастей наших, які воюють проти закону розуму нашого. Такий де сховається? Яке місце звеселить його? Який користок збадьорить серце його? В душі своїй і в серці скрізь і завжди носить нещастя. Глянь і послухай нещасливого раба. «Коли ж бо бажати, охотно мені, а коли робити, не знаходжу...»

Оце істинний полон! [...].

БДЖОЛА І ШЕРШЕНЬ

Б а й к а 27

— Скажи мені, Бджоло, чому ти така дурна? Знаєш, що трудів твоїх плоди не стільки тобі самій, скільки людям корисні, а тобі часто і шкодять, приносячи замість нагороди смерть, проте не перестаєш здуру збирати мед. Багато у вас голів, та безглузді. Видно, що ви без пуття закохалися в мед.

— Ти високий дурень, пане порадник,— відповіла Бджола.— Мед любить їсти й ведмідь, а Шершень також лукаво дістає. І ми могли б

по-зłodійському добувати, як іноді наша брaтiя і робить, коли б тільки їсти любили. Але нам незрівнянно більша утіха збирати мед, ніж їсти. Для цього ми народжені і не перестанемо, покiль не помремо. А без цього жити і при достатку меду є для нас найлютіша смерть.

С и л а. Шершень є образ людей, які живуть крадіжкою чужого і родилися на те тільки, щоб їсти, пити тощо. А Бджола є герб мудрої людини, що в природженому ділі трудиться. Багато шершенів без пуття говорять: для чого цей, наприклад, студент учився і нічого не має? Нащо, мовляв, учитися, коли не мати достатку?.. А не зважають на слова Сірахові: «Веселість серця — життя людині», і не розуміють, що природжене діло є для неї найсолодший бенкет. Погляньте на правління блаженної натури і навчітеся. Спитайте вашого хорта, коли він веселіший? — Тоді, — відповідь вам, — коли полюю зайця. Коли смачніший заєць? — Тоді, — відповідь мисливець, — коли я його полюю. Погляньте на Кота, що сидить перед вами. Коли він куражніший? Тоді,

коли цілу ніч бродить або сидить біля нори, хоча, вловивши, і не їсть миші. Замкни в достатку бджолу,— хіба ж не помре з нудьги в той час, коли можна їй літати по квітконосних луках? Що гірше, як купатися в достатку і смертно мучитися без природженого діла? Нема більшої муки, як біль думок, а болять думки, позбавляючись природженого діла. І нема більшої радості, як жити по натурі. Солодка тут праця тілесна, терпіння тіла і сама смерть його тоді, коли душа, володарка його, природженим втішається ділом. Або так жити, або мусиш умерти. Старий Катон чим мудрий і щасливий? Не недостатком, не чином, а тим, що йде за натурою, як видно з Цицеронової книжечки «Про старість». Ця одна є премилостива мати і премудра наставниця. Ця преблагая господиня неситому дарує багато, а мало дає задоволеному малим.

Але ж розкусити треба, що означає жити природньо [...]. Про це древній Епікур сказав так: «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне зробила нетрудним, а трудне непотрібним» [...].

ОЛЕНИЦЯ І КАБАН

Б а й к а 28

У польських та угорських горах Олениця, уздрівши свійського Кабана:

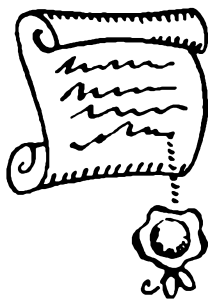
— Доброго здоров'я, пане Кабан,— вітатися стала,— рада, що вас...

— Що ж це ти, негіднице, нечемна така!— скрикнув, надувшись, Кабан.— Чому ти мене називаєш Кабаном? Хіба не знаєш, що я підвищений в Барани? Маю на це патент, а рід мій походить від самих найблагородніших бобрів, а замість опанчі для характеру ношу на людях здерту з вівці шкуру.

— Даруйте мені, ваше благородіє,— сказала Олениця,— я цього не знала! Ми, прості, судимо не по одежі та словах, а по ділах. Ви так само, як колись, ристе землю і ламаєте тини. Дай боже вам бути й конем!

С и л а. Не надивуємося дурням, що зневажили й зганьбили пренайчесніший і безцінний добродіє бисер на те тільки, щоб продертися в чин, зовсім їм не властивий. Який їм змії у вухо нашептав, що ім'я й одежа перетворюють їх буття, а не життя чесне, гідне чину? От точнісінько граки Езопові, що одягаються в чуже пір'я! З такого зшите існування подібне до човна, в якому їхали морем по-людському вбрані мавпи, але жодна правити не вміла. Коли хто просвіщене око має, яку безліч цих ослів бачить, в лев'ячу шкуру одягнених! А навіщо одягнені? На те, щоб вільніше могли рабські примхи свої вдовольняти, людей турбувати і проломлюватись крізь законів громадянських загороди. А ніхто з достойних шани на нечемність так не гнівається, як ці мавпи з ослами і кабанами. Старе грецьке прислів'я каже: Мавпа є мавпою і в золотому вбранні.

Згадує й Соломон про свиню з золотим в її
ніздрях кільцем [...]. Добросердечні та про-
зорливі люди різними фігурами зображали ли-
ху душу цих, одним лише злом живих і поїня-
тих ним опудал. Є й на Україні прислів'я: Да-
леко свині до коня.

БАБА І ГОНЧАР

Б а й к а 29

Баба купувала горшки. Любощі молодих літ ще й тоді їй згадувалися:

— А скільки за цього гарненького?

— За того візьму хоч три шаги,— відповів Гончар.

— А за того огидного (ото він),— мабуть, шаг?

— За того менше двох копійок не візьму...

— Що за чудасія?..

— У нас, бабусю,— сказав майстер,— не очима вибирають, а пробують — чи чисто дзвонить.

Баба, хоч і мала непоганий смак, та говорити більше не могла, тільки сказала, що й сама давно це знала, лише згадати не могла.

С и л а. Звичайно, ця премудра Єва є прабабою всім тим дотепникам, які людину цінять по одежі, по тілу, по грошах, по хоромах, по імені, а не по її життя плодах. Ці правнуки, маючи той самий смак, цілковито доводять, що вони плід від цієї райської яблуні. Чисте, і, як римляни говорили *candidum* — біле, і незадрісне серце, милосердне, терпляче, куражне, прозорливе, стримане, мирне, [...] — ось чистий дзвін і чесна душі нашої ціна! [...].

Відомо, що в царських палацах є порцеляновий, срібний і золотий посуд, за який, звичайно, чесніший глиняний і дерев'яний, їжею наповнений [...]. Мудре російське прислів'я це: Не красна хата углами, красна пирогами.

Довелося мені в Харкові між премудрими емблематами на стіні зали бачити таке: намальований схожий на черепаху гад з довгуватим хвостом, посеред черепа сяє велика золота зірка, прикрашаючи його. Тому він у римлян називається *stellio*, а зірка — *stella*, але під ним підпис, що розтлумачував: [...] під сяйвом болячка. [...].

СОЛОВЕЙ,
ЖАЙВОРОНОК
І ДРІЗД

Б а й к а 30

Серед широкого степу ріс сад, де жили солов'ї і дрозди. Жайворонок, прилетівши до Солов'я:

— Здрастуй, пане співець,— сказав йому.

— Здоров був і ти, пане Соловей,— відповів йому співець.

— Чому ти мене твоїм ім'ям називаєш? — спитав Жайворонок.

— А ти чому мене називаєш співцем?

Жайворонок: Я тебе не без причини назвав співцем: твоє ім'я у стародавніх греків було [...] співець [...], пісня.

Сол[овей]: А твоє ім'я у стародавніх римлян було *alauda*, тобто славій, а славлю — *alaudo*.

Жайв[оронок]: Коли так, то я тепер починаю тебе більше любити, і прилетів просити твоєї дружби.

Сол[овей]: О, простак! Хіба ж можна випросити дружбу? Треба родитися для неї. Я часто співаю цю мою пісеньку, навчившись від батька мого: Подібного до подібного веде бог.

Жайв[оронок]: І мій батько цюю пісеньку співає. Я ж тобі, як в іншому, так і в цьому подібний [...].

Сол[овей]: Гарзд. Я буду справжнім твоїм другом, якщо ти в саду жити станеш.

Жайв[оронок]: А я щирий твій прихильник, якщо ти в степу жити станеш.

Сол[овей]: Ах! Не тягни мене в степ: степ — для мене смерть; як ти в ньому живеш?

Жайв[оронок]: Ах! Не тягни ж мене в сад: сад — для мене смерть; як ти в ньому живеш?..

— Годі вам, браття, пустувати,— мовив, недалеко сидячи, Дрізд.— Бачу, ви народжені для дружби, але не тямите любові. Не шукай того, що тобі до вподоби, а те, що другові корисно: тоді і я ладен бути третім вашим другом.

Потому, кожен свою пісню заспівавши, утвердили в бозі вічну дружбу.

С и л а. Цими трьома пташками твориться добра дружба. Дружби не можна ні випросити, ні купити, ні силою вирвати. Любимо тих, кого любити народжені, так само як їмо те, що по природі, а в бога для всякого створіння всяка їжа добра, та не всім. І як не можна коня з ведмедем, а собаку з вовком припрягати до коляски, так не можна, щоб не відірвалося старе сукно, пришите до свіжого, а гнила дошка, приклеєна до нової. Така ж незгода є між двома різних вдач людьми, а найбільша неприродженість між злим і добрим серцем. Жайворонок з дроздом і соловейком приятелювати може, а з шулікою та кажаном — не може [...].

Одна тільки нестерпність Жайворонкові жити в саду, так само як Соловейкові в степу. Це

у еллінів називалося антипатія. А в усьому іншому між ними рівна симпатія.

Не слід же друга змушувати до того, що тебе тішить, а його мучить. Багато хто цьому прислів'ю перечить: треба, мовляв, ворогів любити [...]. Але дружба, так само як милостиня; багато ступенів оточують центр престолу її. Усім доброзичливим бути можеш, а повірником ні. Інакше добро чинимо домашнім і родичам, інакше прихідцям і мандрівним [...].

Щасливий, хто хоч саму тільки тінь доброї дружби нажити спромігся. Нема нічого дорожчого, солодшого і кориснішого за неї. Росіяни мудро примовляють: У полі пшениця роком родиться, а добрий чоловік завжди пригодиться. «Де був?» — У друга. «Що пив?» — Воду, краще ворожого меду. Витає і на Україні прислів'я: Не май сто карбованців, а одного друга. Та не вартий дружньої любові той, хто ставить що-небудь вище дружби і не поклав її наріжним каменем і пристановищем всіх своїх справ та прагнень. Соловей преславне своє ім'я віддає добровільно другові. Солодка вода з другом, славна з ним і безіменність. Катон сказав:

«Пропав той день, що без користі пройшов». А Траян (чи може Тіт) ще яскіше: «О, друзі! Пропав мій день — нікому я не допоміг!»

Всякій владі, званню, чинові, станові, ремеслу, наукам — початок і кінець — дружба, основа, союз і вінець суспільству. Вона створила небо і землю, зберігаючи світ світів у красі, чині і в мирі [...].

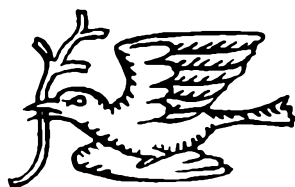
Не треба приводити трубами воду туди, де вивергає найчистіше пиття саме джерело — всіх потічків батько й голова [...].

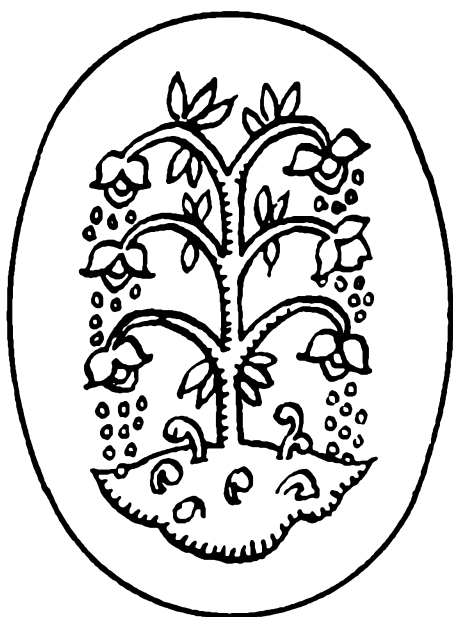
А що сказано про дружбу, те ж розуміється і про стани. Як до того, так і до цього вождь вірний є природа, щасливий же, хто йде за ним [...].

Скажи мені, що є друг? Слуга і доброзичливець [...]. Що є життя? Це всіх справ і порухів твоїх сніп [...].

...А коли черепаха крил не має, яка потреба? Вони для птаха потрібні. Не в тому досконала премудрість, щоб весь світ перезнаги. Хто може це? А неможливе і непотрібне є те саме. Та коли все знаєш, що тобі потрібно, це означає довершену мудрість. Передивившись всі

планети і придбавши всі світи, не маючи і не знаючи того, що для тебе, і убогий, і не знавець, і не веселий ти, бо, перезнавши всі дороги, та не побачивши своєї, нічого й не знаєш, і не маєш, і не бадьорий. Та й як можеш бути бадьорим, позбавлений для тебе потрібного? Як матимеш, не знайшовши? А як знайдеш, не пізнавши? [...]. Старовинне прислів'я: Охота сильніше неволі. Зла охота спонукає лиходія на жахливі вчинки. Та не менш сильна і свята охота. Охота, любов, вогонь, світло, полум'я, горіння є те саме.

А Ф О Р И З М И

АФОРИЗМИ

1

...істина є безначальна.

2

...немає смертельнішої для суспільства виразки, як марновірство — сховок лицемірам, прикриття шахраям, затінок дармоїдам, стрекало і піджога недоумкуватим.

3

— Ба, ба, ба! Яке дивне бачу видовисько!.. П'ятірка чоловіків плентаються в широченних опанчах, що на п'ять ліктів по дорозі волочаться. На головах каптури. В руках не жезли, а дрюччя. На шиї у кожного по дзвону з вірьовкою. Торбами, іконами, книжками обвішані. Ледве-ледве пересуваються, ніби воли, парахільний дзвін тягнучи. Оце хіба що справді перетружені і переобтяжені! Горе їм горе!..

4

Біблія є лжа.

5

Природа є першопочаткова всьому причина і саморухома пружина.

6

...правдиве начало скрізь живе. Через те воно не частка і не складається з часток, але ціле..., єдине, безмірне, надійне.

7

Ні про що не турбуватися, ні за що не переживати — значить не жити, а бути мертвим, адже турбота — рух душі, а життя — це рух.

8

Наскільки трудне все те, що непотрібне і дурне! Наскільки легке і солодке все, що істинне і потрібне.

9

Не знайдеш дня без темряви і світла, а року без зими і тепла. Не знайдеш і стану, щоб із гіркого та солодкого не був змішаним. Так весь світ складається. Протилежне протилежно-му сприяє.

10

Видно, що життя живе тоді, коли думка наша, люблячи істину, любить висліджувати стежинки її, і, зустрівши око її, торжествує і радіє з цього незаходимого світла.

Існування означає: родитися, годуватися, рости і зменшуватися, а життя є плодопринесення, яке проросло від зерна істини, що дарить в серці їх.

Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатися.

13

Поглядаєш на тінь, не пам'ятаючи про саму яблуню, дивишся на слід, а не думаєш про лева, куди цей слід веде? Задивляєшся на райдугу, а забуваєш про сонце, яке утворено барвами її. Це означає: лише пусте в собі бачити, а тому й не розуміти і не знати себе, самого себе. Розуміти ж — означає поверх видимої речі прозрівати умом щось невидиме, обіцяне видимим...

14

...не суди лиця, суди слово...

15

...хто сліпий, тому скрізь ніч. Якщо ти темрява — скрізь для тебе пекло.

16

Не хапайся за хвіст, поминувши голову.

17

Не все те невірне, що тобі незрозуміле.

18

Не вихваляйся твоєю прозорливістю.

19

...ти зверни увагу не на вишуканість, [...] а на те, чи мислимо ми благочестиво, на силу висловлених думок і визначай смак не по шкаралупі, а по ядру.

20

Ніхто не може вбити в собі зло, коли не втямить спершу, що таке зло, а що добро. А не визнавши свого у себе, як можна взнати і вигнати його в інших.

21

Я ще й тепер не вмію користуватися часом, і навіть той час, який тепер у моєму розпорядженні, витрачається на дрібниці або, що ще гірше, на смуток...

22

Довго сам учись, коли хочеш навчати інших.

23

Немає години, непридатної для занять корисними науками, і хто помірно, але постійно вивчає предмети, корисні як в цьому, так і в майбутньому житті, тому навчання — не труд, а втіха. Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає учитись, хоча б зовні він і здавався бездіяльним.

24

Хворий смак твій — тим поганий і суд твій.

25

Вірно, що більше єлею має в своїх гладеньких словах улесник, аніж батько, коли карає, і що фальшива позолота блищить краще від самого золота... Але згадай приказку: «Вихвалявся гриб гарною шапкою, та що з того, коли під нею голови нема».

26

[Любов]... є джерело всякого життя...

27

Для мене нема нічого дорожчого чи солодшого, ніж душа, яка мене любить, хоч би бракувало всього іншого.

28

Чисте серце перебуває в любові, а любов залишається в ньому ж.

Хіба не любов все поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? [...]. Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові?..

30

Що дає основу? — Любов. Що творить? — Любов.

Що зберігає? — Любов, любов. Що дає на-солоду? — Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега.

31

Любов ніяким чином не може бути вічною і міцною, якщо породжується тлінними речами, тобто багатством...

32

Все минає, любов же ніколи, все тебе облишить, крім любого, в тобі сущого.

33

...хороша любов є та, яка є істинною, міцною і вічною.

34

...я буду з тобою в пам'яті, в думці, в мовчазній бесіді: до такого ступеня любов сильніша самої смерті.

35

...людська душа і друг, безсумнівно, цінніші за все інше.

36

Любов виникає з любові, коли хочу, щоб мене любили, я сам першим люблю.

37

Всіх подарунків дружніх миліше сам друг тому, хто взаємно є друг.

38

Я належу до тих, хто настільки цінує друга, що ставить його над усе і вважає друзів... найліпшою прикрасою життя.

39

...як гниле дерево не склеюється з іншим гнилим деревом, так і між негідними людьми не виникає дружби.

40

Без ядра горіх ніщо, так само як і людина без серця.

41

...нам треба найретельніше дбати про те, щоб, обираючи друзів, цю найліпшу окрасу життя, більше того — неоціненний скарб, по недбальству не потрапити на щось підроблене і мнине, що називається підлесником.

42

...я люблю тривожитися душею за благополуччя друзів, щоб коли-небудь зазнати також і втіхи... Бо що може бути приємнішим, ніж любов друга?

43

Я зневажаю Крезів, не заздрю Юліям, байдужий до Демосфенів, жалію багатих [...]. Я ж, якщо маю друзів, відчуваю себе не лише щасливим, але й найщасливішим.

44

Коли в тебе людське серце — співчувай, а якщо хочеш — ревнуй і гнівайся, та уникай ворогування і злобної зарозумілості з ядучою насмішкою.

45

Нащо ж мені докоряти,
Що в селі родила мати?
Нехай у тих мозок рветься,
Хто високо в гору дметься.

46

Немає іншого і більшого нещастя, як коли душа болить. Вона болить тоді, коли болять думки [...].

47

Живуть на землі й ті, хто ні про що не думає, як лиш розбагатіти, нажертися, напитися, нарядитися. Тікайте від розмов з цими пожадливими до наживи. В серці їх погане сім'я виплоджує жовч і зміїну отруту, що вбиває душу.

48

Щасливий той, хто мав змогу знайти щасливе життя.

Але щасливіший той, хто вміє користуватися ним.

49

...розумним і добрим серцям набагато миліший і поважніший природжений чесний швець, ніж неприроджений статський радник.

50

Найбільша справа, коли вона без природженості робиться, втрачає свою честь і вартість.

51

Правда, що наука робить довершеною природженість. Та коли немає природженості, що тоді наука може зробити? Наука є практика і звичка і є дочка природи. Птах може навчитися літати — не черепаха.

52

Ніхто не пожне міцної слави від будь-якого покликання, якщо працю за цим покликанням не вважатиме за найсолодшу, більшу від самої слави втіху.

53

...найнижча посада буває людині причиною щастя, коли до неї є природний нахил.

54

Хто спотворює і розтліває всяку справу? — Неприродженість. Хто умертвляє науки і мистецтва? — Неприродженість... Вона всякій посаді внутрішня отрута і вбивця.

55

Без смаку страва, без очей погляд, без керма корабель, без толку мова, без природи справа... є те саме, що без розмірів будувати, без закрою шити..., а без такта танцювати...

56

Будь вовк кухарем, ведмідь м'ясником, а лошак під верхівцем. Це справа чесна. Коли ж вовк грає на сопілці, ведмідь танцює, а лошак носить поноску, не можна не сміятись. Всяка нешкідлива непристойність смішить. А коли вже став вовк пастухом, ведмідь ченцем, а лошак радником, це вже не жарт, а біда.

57

...найгірша хвороба — хворіти духом.

Якщо важливо лікувати тіло, то чи не найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, незіпсованою?

Коли хто не має нового серця, тому весь світ є старе лахміття. Коли чия душа тужить, тому весь світ плаче. Коли чие серце мучиться і страждає, тому весь рік без свята... Коли чий розум мертвий, тому весь вік без життя.

Так само як боязкі люди, захворівши під час плавання на морську хворобу, гадають, що вони почуватимуть себе краще, коли з великого судна пересядуть на невеличкого човна, а відти знову переберуться у тривесельник, але нічого сим не досягають, бо разом з собою переносять жовч і страх,— так і життєві зміни не усувають з душі того, що завдає прикрості і непокоїть.

61

Якщо ти здоровий, радію; якщо ти до того ще й веселий. радію ще більше, бо веселість — це здоров'я гармонійної душі. Душа, вражена яким-небудь пороком, не може бути веселою.

62

Немає більшої муки, як хворіти думками, мучитись серцем, мерзнути душею від холодного скрежету і відчаю. О, коли б ми цього морозу хоча б вполовину боялись!

63

...коли хто веселий, той і в хворобі здоровий. Не всякий, тілом здоровий, весело живе. Тож видно, що одна річ здоров'я й інша річ — веселість душі.

64

О, якби у мене був духовний меч! Я б знищив у тобі скупість, убив розкіш і дух нетверезості, вразив би честолюбство, розтрощив би марнолюбство...

65

З плодів та з того, який кінець, суди всяку справу.

66

...соколи з орлами вгору, в простір чистого неба нехай підносяться, залишивши трясовину для низького невігластва.

67

Якщо ти вважаєш, що це погано, не роби цього; якщо ж ні, то переможи в собі поганий сором і страх, які тебе відвертають від порядних справ... О, якби ми в ганебних справах були такими ж соромливими, боязкими, як часто ми буваємо боязкими і хибно соромливими в порядних вчинках.

68

Затінок тіні милий, а ніч темряві люба. Близьке до близького схильне, а приязнь обох зливає воєдино. І сам ти такий, яке те, що любиш і осягаєш.

69

...охота — мати праці, праця все перемагає.

70

Уникай товариства поганих людей!

71

Я не люблю ніякого дару, якщо він не пов'язаний з любов'ю і доброзичливістю.

72

У тих, хто душею низький, найкраще з написаного і сказаного стає найгіршим.

73

...помилки друзів ми повинні уміти виправляти або зносити, якщо вони не серйозні.

74

Добра, тобто справжня людина, завжди вносить добре із доброго скарбу серця.

75

Немає нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але немає нічого більш отруйного від удаваного друга... Жоден диявол ніколи не приносить більше, ніж такі удавані друзі.

76

Побільше думай і тоді вирішуй.

77

Соловей вчить співати дітей своїх [...] Батьки суть наші кращі вчителі.

78

Смерть людині — спокій.

О книги, найкращі порадники, найвірніші друзі!

...найкраща помилка та, яку допускають при навчанні.

Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатися.

82

...ЯК ХТО ПОСІЄ В ЮНОСТІ, ТАК ПОЖНЕ В СТАРОСТІ.

83

Де серце повне вагань, там огида і нудьга.

84

...сміх є рідний брат радості...

85

...з усіх втрат втрата часу найтяжча...

86

Хто добре запалився, той добре почав, а добре почати — це наполовину завершити.

Надмірність породжує пересиченість, пересиченість — нудьгу, нудьга ж — душевний смуток, а хто хворіє на це, того не можна назвати здоровим.

Справді всяка страва і пиття корисні і добрі є, але знати треба час, місце, міру і особу.

Я... дуже задоволений тим, що не подобаюсь... мерзотникам. ...похвально не подобатись поганим.

...ситість тілесна не дасть бадьорості серцю, позбавленому своєї їжі.

91

Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копай всередині себе криницю для тії води, яка зросить і твою оселю, і сусідську.

92

Духовна зброя сильніша за тілесну...

93

Немає нічого кращого, як хороше виховання...

94

...Все те не наше, що нас покидає.

95

В усіх науках і мистецтвах плодом є вірна практика.

96

Життя не те означає, щоб тільки їсти та пити, але й бути веселим та бадьорим.

97

...хто дочекається кінця у вічноплинному джерелі?

98

Істинна дружба, правдиве щастя і пряма юність ніколи не зістаряться.

99

Не можна збудувати словом, коли те ж саме руйнувати ділом.

ПОЯСНЕННЯ ДО ТЕКСТУ

Переклад звірено з текстами мовою оригіналу за виданням: Григорій Сковорода. Твори в двох томах. К., Видавництво АН УРСР, 1961.

До збірки «Байки Харківські» увійшло 30 творів, написаних, як свідчить сам автор у листі-посвяті, в сімдесятих роках XVIII ст. Перші 15 байок Г. С. Сковорода створив у Харкові та поблизу Харкова «в лісах, полях, садах, селах, хуторах та пасіках» після 1766 року, потому, як змушений був облишити посаду викладача колегіуму, решту написав у селі Бабаях у 1774 році.

«Басни Харьковські» Г. В.* Сковороди» уперше були опубліковані 1837 року в Москві. Сучасною

* Григорій Савич Сковорода іноді підписувався: Григорій Варсава, що означало син Сави.

українською мовою вони побачили світ 1946 року в окремому виданні за редакцією академіка П. Тичини *. Переклад творів здійснив Ф. Бурлака. В основу пропонованого видання і покладено цей переклад. Зміни й доповнення робилися з метою його вдосконалення, а також для максимального наближення перекладу до авторського тексту. У нашому виданні повніше подається «сила», в якій автор розкриває морально-філософський смисл байки. В окремих випадках вона скорочується або ж зовсім опускається. Необхідність таких скорочень обгрунтована професором С. Чавдаровим у передмові до видання за редакцією П. Тичини: «Сковорода, ідучи за традиціями Київської Академії і взагалі наслідуючи старі літературні звичаї, іноді підкреслював свої моральні положення біблійними висловами. Зрозумілі для XVIII віку ці екскурси до біблії є зовсім непотрібними для сучасного читача. Його повинні цікавити ті зерна істини, що їх висловлює славетний український філософ та письменник, а не ті застарілі риторичні засоби, до яких він вдається. Тому біблійні елементи при перекладі скорочено без усякої шкоди для справи».

Паралельні написання грецьких та латинських слів чи висловів здебільшого вилучалися з тексту.

Усі скорочення позначено [...].

У байках Сковороди зустрічаються слова «бог», «наш творець», «дух», які в його розумінні часто виступають як природа, буття речей, вічність, час, розум, істина, про що він сам застерігав у главі 1-й свого десятиглавника про добронравіє. Саме так і треба їх сприймати в контексті.

* Григорій Сковорода. Харківські байки. К., Укрдержвидав, 1946.

Посилаючись на біблію, Сковорода гостро критикував легенди про створення світу, про чудодійну появу людини, про народження дівою Христа та інше. Він вважав, що такі поняття можуть жити в «дитячих і неосвічених умах», що ті казки — «баснословні бабські історії».

У байках різко засуджується надмірність, неробство, пихатість, життєві вигоди панства («Мураха і Свиня», «Дві Курки», «Жаба») і підноситься працьовитість, задоволення тим, що «для прожиття достатнє», володіння ремеслом. Автор виступає виразником прагнень пригноблених мас.

Умовами тогочасної дійсності пояснюється негативне ставлення Сковороди до міста, яке він вважав скупченням панства, крюкотворів-чиновників, купецтва, вищого духовенства.

Поет оспівує життя, близьке до природи, сповненої гармонії («Орел і Сорока»). Село, з його трударями-«голяками» було Сковороді ближчим, ніж місто

Афоризми дібрані як вибрані крилаті вислови, думки і спостереження з різних творів Сковороди, здебільшого, з «Ізраїльського змія», «Алфавіта, або букваря світу», з діалогів, притч, листів та нових публікацій «Бесіда I», «Бесіда II», поданих А. Табачниковим у журналі «Філософська думка» (№№ 5, 6, 1971 рік).

Опанас Панков — друг і прихильник Г. С. Сковороди, колезький регістратор із м. Острогозька. Його син Іван навчався в Харківському колегіумі.

Бабай — село (зараз селище ласького типу) за 9 км на південь від Харкова, де Г. С. Сковорода, живучи у своїх друзів, завершив свою збірку «Байки Харківські».

Елліни — спочатку назва грецького племені, а з 7 ст. до н. е. самоназва всіх греків.

Притча — старовинна назва повчальних алегоричних оповідань про людське життя з певною мораллю. В часи Г. С. Сковороди термін притча часто вживався в значенні байки.

Ієрогліфіка — умовне зображення понять ієрогліфами.

Емблематика — умовне зображення понять засобами емблеми.

Символіка — умовне відображення подій, явищ, понять, ідей через конкретні вияви-символи.

Сократ (469—399 до н. е.) — давньогрецький філософ. Центральне місце у філософській системі Сократа посідала етика. Мету філософії вбачав у моральному вдосконаленні людини, у самопізнанні.

Езоп (близько 6 ст. до н. е.) — напівлегендарний давньогрецький байкар. Йому приписують байки-оповідання повчально-моралізаторського характеру.

Сила — назва у давній літературі стислого моралізуючого висновку в байці, який пізніше стали називати мораллю.

... афінські громадяни мене поважають. У стародавній Греції сова — символ мудрості — була атрибутом богині Афін і символом міста Афін.

Буфон — жаба.

Платон (427—347 до н. е.) — давньогрецький філософ, об'єктивний ідеаліст, учень Сократа, засновник філософської школи — Академії.

Мінерва — за античною міфологією — богиня мудрості, покровителька ремесел, медицини, мистецтв.

Арістотель (384—322 до н. е.) — великий давньогрецький філософ.

Хамове плем'я — від імені Хама, який за біблійною легендою насміявся з нагоди свого батька Ноя і був проклятий ним за неповагу.

Меандр — річка в Малій Азії, звивиста, тече по чудовій місцевості.

Сіраx — біблійний пророк.

Катон Марк Порцій (234—149 до н. е.) — державний діяч і письменник стародавнього Риму.

Цицерон Марк Тулій (106—43 до н. е.) — давньоримський політичний діяч, оратор, філософ і письменник. Г. С. Сковорода переклав його твір «Про старість».

Епікур (341—270 до н. е.) — давньогрецький філософ-матеріаліст. Відстоював і розвивав атомістичне вчення. Етика Епікура була спрямована проти релігійної моралі.

Соломон (бл. 976—935 до н. е.) — цар ізраїльсько-іудейської держави. Йому приписують ряд творів, що входять до біблії: «Книга притч», «Книга премудрості», «Пісня пісень».

Траян Марк Ульпій (53—117) — римський імператор.

Тит Флавій Веспасіан (39—81) — римський імператор.

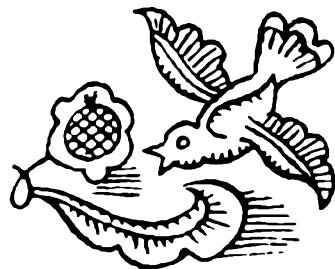
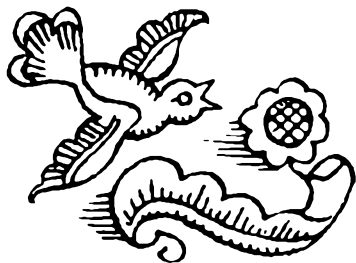
Крез (бл. 560—546 до н. е.) — останній цар Лідії. Ім'я Креза, якого вважали найбагатшою людиною свого часу, стало синонімом багатой людини.

Юлій Цезар Гай (100—44 до н. е.) — державний діяч, полководець, письменник Стародавнього Риму. Встановив у Римі свою одноособову владу. Реформував календар. Убитий внаслідок змови Сенатської опозиції, очоленої М. Ю. Брутом і Л. Г. Кассієм.

Демосфен (384—322) — оратор і політичний діяч Стародавньої Греції, вождь афінської робітничої демократії. Переслідуваний ворогами, Демосфен покінчив життя самогубством.

ЗМІСТ

Поетичне втілення мудрості народної. Надія Батюк	5
БАЙКИ ХАРКІВСЬКІ	21
<i>Байка 1. Собаки</i>	27
<i>Байка 2. Ворона і Чиж</i>	29
<i>Байка 3. Жайворонки</i>	31
<i>Байка 4. Голова і Тулуб</i>	33
<i>Байка 5. Чиж і Щиглик</i>	34
<i>Байка 6. Годинникові коліщата</i>	36
<i>Байка 7. Орел і Сорока</i>	37
<i>Байка 8. Голова і Тулуб</i>	40

<i>Байка 9.</i> Мураха і Свиня	41
<i>Байка 10.</i> Дві Курки	43
<i>Байка 11.</i> Вітер і Філософ	45
<i>Байка 12.</i> Брусок і Ніж	48
<i>Байка 13.</i> Орел і Черепаха	49
<i>Байка 14.</i> Сова і Дрізд	51
<i>Байка 15.</i> Змія і Буфон	53
<i>Байка 16.</i> Жаби	55
<i>Байка 17.</i> Два коштовні камінці: Діамант і Сма- рагд	57
<i>Байка 18.</i> Собака і Кобила	59
<i>Байка 19.</i> Кажан і двоє пташенят: Горлицине і Голубине	62
<i>Байка 20.</i> Верблюд і Олень	65
<i>Байка 21.</i> Зозуля і Дроздик	67
<i>Байка 22.</i> Гній і Діамант	69
<i>Байка 23.</i> Пес і Вовк	72
<i>Байка 24.</i> Кріт і Лінкс	75
<i>Байка 25.</i> Лев і Мавпи	78
<i>Байка 26.</i> Щука і Рак	80
<i>Байка 27.</i> Бджола і Шершень	82
<i>Байка 28.</i> Олениця і Кабан	86
<i>Байка 29.</i> Баба і Гончар	89
<i>Байка 30.</i> Соловей, Жайворонок і Дрізд	91
АФОРИЗМИ	97
Пояснення до тексту	124

**За редакцією
академіка АПН СРСР
О. Р. Мазуркевича**

**Упорядник і автор
передмови
Н. О. Батюк**

Художник В. Д. Чернуха

*На обкладинці відтворено печатку
Г. С. Сковороди*

У1 7—4—3
С44 23—72М

Григорий Саввич Сковорода
БАСНИ ХАРЬКОВСКИЕ. АФОРИЗМЫ
(На украинском языке)

Редактор

О. М. Уліщенко

Художні редактори

А. С. Трохименко,

О. П. Шуліка

Технічний редактор

В. Я. Козинченко

Коректор

Л. Д. Недільська

Здано до набору 15/IV 1972 р. Підписано до друку 24/VIII 1972 р. Папір 60×90^{1/32}. Папер. арк. 2,06. Друк. арк. 4,125. Ум.-друк. арк. 4,125. Обл.-вид. арк. 2,60. Вид. № 46. БЦ 22282. Зам. 2-744. Тираж 50 000. Ціна 54 коп. ЗТПХЛ 1972—23. Видавництво «ПРАПОР». Харків, вул. Чубаря, 11.

Друкоофсетна фабрика «Комуніст» Державного комітету Ради Міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі. Харків, вул. Енгельса, 11.

Якщо не можна вітер змалювати,
прозорий вітер на ясному тлі, —
змалюй дуби, могутні і крислаті,
котрі од вітру гнутся до землі.

Ліна Костенко